

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
DİN SOSYOLOJİSİ BİLİM DALI

KİMLİĞİN OLUŞUMUNDA VE KORUNMASINDA DİNİN ROLÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Zeynep TÜRKKAN

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Niyazi AKYÜZ

ANKARA-2011

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
DİN SOSYOLOJİSİ BİLİM DALI

KİMLİĞİN OLUŞUMUNDA VE KORUNMASINDA DİNİN ROLÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Zeynep TÜRKKAN

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Niyazi AKYÜZ

ANKARA-2011

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Bu çalışma jürimiz tarafından Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan, Prof. Dr. Niyazi AKYÜZ

Üye, Prof. Dr. Şahin GÜR SOY

Üye, Yrd. Doç. Dr. İhsan ÇARCI OĞLU

Onay,

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

.../.../20..

Enstitü Müdürü

ÖZET

Bu tez çalışmasının temel problemi, birey ve toplum hayatını var eden ve anlamlı kılan 'kimlik' olgusunu, çeşitli boyutlarıyla incelemek ve din olgusunu, kimliğin oluşumunda ve korunmasında oynadığı rolü araştırmaktır.

Çalışmamızın temel kavramları Kimlik ve Din'dir. Bunun yanında, bu kavramların ilişkili olduğu başka birtakım kavramlar daha ele alınmıştır. Örneğin, etnik kimlik, milli kimlik, kolektif kimlik vb.

Araştırmanın konusu ve amaç belirtildikten sonra, kimlik ve din kavramları açıklanmış ve kimliğin oluşumunda ve korunmasında etkili bir faktör olarak, din-kimlik ile ilişkisi ele alınmıştır.

Anahtar kavramlar: Kimlik, Din.

ABSTRACT

The basic goal of this piece of research is to investigate the "identity" phenomenon which enables both the lives of the individual and the society possible and yet meaningful with its different dimensions and also seek role of the religion in the formation and preservation of the identity.

The basic concepts of our study are Identity and Religion. In addition, other concepts that are related with those have also been taken into consideration. For example: ethno-identity, national-identity ,collective- identity etc.

After determined the topic and aim of the research, identity and religion were explained and investigated relationship religion and identity as a factor in the formation and preservation of the identity.

Key concepts: Identity, Religion.

ÖNSÖZ

Kimlik olgusu, insanlığın başlangıcından beri var olan ve insanın hayatına –olumlu ya da olumsuz- bir şekilde anlam katan, bireyin psiko-sosyal yaşamını çok yönlü olarak etkileyen bir olgudur. Birçok insan kendi varlığını, yeryüzündeki kendi önem düzeyini, diğer insanlarla ilişkilerini, diğer insanların kendisi için önem düzeyini, belki hayattaki amaçlarını, hayal kırıklıklarını ve başarılarını, mutluluk ve üzüntülerini bu olguyla ilişkili olarak belirlemektedir.

Touraine, kimliği özne için bir tehdit olarak görüp, bu kavramla ilgili korkularının varlığını dile getirirse de (Touraine, 2007: 147), kimlik, hepimizin yaşamında vardır ve birçok insan için de oldukça anlamlıdır.

Din ise, bireyin daha küçük yaşlarda, ailesinin ya da çevresindeki diğer insanların etkisiyle tanıştığı bir fenomendir. Birey, küçüklüğünden itibaren, dini bilgiler öğrenir, dini yaşayışları görür, kendisinin dinin neresinde olduğunu anlamaya çalışır. Öğrendiği bilgiler ve edindiği dini tecrübeler sonunda, dine karşı bir tutum belirler ve bu tutum onun dinsel duygularını etkiler.

Herkesin bir dini kimliği vardır. Çocukların dini kimliği çoğu zaman, aileleri tarafından belirlenir. Ancak, bireyler büyüdükçe, dini sorgulamaya başlar. Bu sorgulama sonucunda, kendi dininde kalmaya devam edenler çoğunlukta olmakla beraber, dinini değiştiren yetişkinlerin var olduğu da gözlenmektedir.

Dinin kimlik ile olan ilişkisini, kişinin dine katılım düzeyi ve dini sorgulama düzeyi ile bağlantılı olarak, “verili bir kimlik olması” ve “sonradan elde edilen bir kimlik olması” yönünden incelemeye çalıştık. Bunun yanında, postmodernizmle birlikte ortaya çıkan dini fundamentalizmlerin dini kimlikler ile ilişkisini irdeledik ve kimliğin korunmasında, dinin ne gibi katkıları olduğu üzerinde durduk.

Çalışmamın her aşamasında elinden gelen yardımı esirgemeyen hocam Prof. Dr. Niyazi AKYÜZ'e ve bir hocadan ziyade bir arkadaş samimiyeti ile bizi yüreklendiren ve her konuda destek olan, alanımızın diğer öğretim üyesi Yard. Doç. Dr. İhsan ÇAPCIOĞLU'na teşekkür ederim.

Zeynep TÜRKKAN

2011, ANKARA

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ.....	3
Araştırmanın Problemi.....	3
Araştırmanın Konusu.....	4
Araştırmanın Amacı.....	4
Araştırmanın Yöntemi.....	5
Araştırmanın Sınırlılıkları.....	5
BİRİNCİ BÖLÜM.....	6
KİMLİK VE DİN KAVRAMLARININ İZAHI.....	6
1.KİMLİK	6
1.1.KİMLİK KAVRAMI.....	6
1.1.1 .Kimlik Kavramının Tanımlanması.....	6
1.1.2.Tanım Önerisi.....	12
1.2.KİMLİK OLUŞUMU.....	13
1.3.KİMLİĞİN BİREY VE TOPLUM AÇISINDAN ÖNEMİ.....	16
1.3.1 .Birey Açısından Kimliğin Önemi.....	16
1.3.2.Toplumsal Açıdan Kimliğin (Kolektif Kimlik) Önemi:.....	20
1.3.2.1.Ulus Kimliği (Milli Kimlik).....	21
1.3.2.2.Etnik Kimlik.....	22
1.4.GELENEKSEL, MODERN VE POSTMODERN SÜREÇTE KİMLİK.....	23
1.4.1.Geleneksel Kimlik.....	23
1.4.2.Modernite ve Kimlik.....	26
1.4.3.Postmodernite ve Kimlik.....	28
1.5.KÜRESELLEŞME VE KİMLİK.....	31
2. DİN.....	37

2.1.DİN TANIMLARI.....	37
2.2.SOSYOLOJİK DİN TANIMLARI.....	38
2.3.DİNİ LİTERATÜRDE DİN TANIMLARI.....	41
İKİNCİ BÖLÜM.....	42
KİMLİĞİN OLUŞUMUNDA VE KORUNMASINDA DİNİN ROLÜ.....	42
1. KİMLİĞİN OLUŞUMUNDA DİNİN ROLÜ.....	42
1.1. Kimliğin Oluşumunu Etkileyen Bir Faktör Olarak Din.....	42
1.2. Verili Bir Kimlik Olarak Din.....	45
1.3.Sonradan (Din Değişirme Yoluyla) Elde Edilen Bir Kimlik Olarak Din.....	49
1.4.Fundamental Bir Kimlik Olarak Din.....	52
2. KİMLİĞİN KORUNMASINDA DİNİN ROLÜ.....	55
2.1. Kimlik Karmaşası ve Din.....	56
2.2.Kimlik Krizi ve Din.....	57
SONUÇ.....	61
KAYNAKÇA.....	63

GİRİŞ

Araştırmanın Problemi

Kimi araştırmacılar tarafından, kimliğin Aydınlanmadan sonra ortaya çıkan bir olgu olduğu söylene de, kimlik olgusunun geçmişi hem toplumsal hem de psikolojik olarak çok eskilere dayanmaktadır. Tarihin değişik zamanlarında, yüzeysel ya da karmaşık, doğuştan ya da sonradan kazanılmış kimlikler ön plana çıkabilir. Bu durum, toplumların değer yargılarına, gelişmişlik düzeylerine, toplumun ilgi ve meşguliyet alanlarına göre değişir. Fakat kesin olan şu ki, muhakkak her bireyin bir kimliği vardır. Örneğin, bir kişi yaşadığı yerde en yüzeysel bilgiyle 'falancanın oğlu/kızı', ya da 'falan yerli' olarak tanınır, eğer soyu sopu hakkında hiçbir bilgi yoksa o kişi o yerde 'yabancı' dır. Bu durum âdemoğlunun başlangıcından beri böyledir. Çünkü kimlik, 'tanıma ve tanınmayı sağlayan zorunlu bir araç'tır. Tanıma ve tanınma ihtiyacı ise insan topluluğunun var olduğu her yerde zorunlu olarak vardır.

Din olgusuna geldiğimizde ise, bugüne kadar yapılmış olan sosyolojik, antropolojik ve arkeolojik çalışmalar, en ilkel toplumlarda bile dini inançların var olduğunu göstermiştir. Örneğin, Bergson bu gerçeği şöyle dile getirmektedir: "Bilimi, sanatı, felsefesi olmayan toplumlar geçmişte vardı ve bugün de vardır. Ama hiçbir zaman dinsiz bir toplum var olmamıştır. (Bergson, 2004, 91).

Kısacası, din de kimlik gibi, toplumsal bir olgudur ve bu olgu aynı zamanda kimliği oluşturan öğelerden biridir.

Bizim araştırmamızın problemi, kimlik ve din kavramlarını analizi ile dinin kimlik oluşumunda ve kimliğin korunmasında nasıl bir etkiye sahip olduğudur.

Araştırmanın Konusu

Araştırmamızın konusu, birey ve toplum hayatını var eden ve anlamlı kılan 'kimlik' olgusunun değişik boyutlarıyla incelenmesi ve din olgusunun, kimliğin oluşumunda ve korunmasında oynadığı rolün araştırılmasıdır.

Bu amaçla, birinci bölümde kimlik ve din olgularını tek tek ele aldık. Öncelikle, kimliğin tanımlarını, oluşumunu, birey ve toplum açısından önemini, geleneksel, modern ve postmodern süreçte dönüşümlerini, küreselleşme ile ilişkisini inceledik. Daha sonra, din olgusunu ele aldık. Dinin, sosyolojik ve dini literatürdeki tanımları üzerinde durduk.

İkinci bölümde ise, dinin kimlik oluşumundaki rolünü, dinin verili bir kimlik olduğunda ya da sonradan elde edilen bir kimlik olduğunda bireye etkisinin nasıl olduğunu araştırdık. Daha sonra, post modern dönemde ortaya çıkan dini fundamentalizmlerin kimliğe etkilerini inceledik. Ardından, dinin, bireyin kimliğinin korunmasında, bireyin kimlik karmaşasına ve kimlik krizine düşmemesi konusunda ne gibi katkılar sağlayabileceğini araştırdık.

Sonuç bölümünde de, araştırmamızın sonucunda ulaştığımız bulguları değerlendirdik.

Araştırmanın Amacı

Araştırmamızda, psiko-sosyal yaşamımız açısından vazgeçilmez olan kimlik ve din kavramlarını sosyoloji biliminin yöntemlerini kullanarak incelemeyi amaçladık.

Çalışmamızın bir diğer hedefi de, kimliğin öğelerinden birisi olan din olgusunun, onun oluşumuna ve korunmasına etkisinin nasıl olduğunu incelemektir.

Araştırmanın Yöntemi

Sosyal olguların araştırılmasında başlıca iki metot kullanılmaktadır. Bunlardan birincisi, ilgili belgelerin incelenmesini ve çözümlenmesini ifade eden dökümantasyon metodu; ikincisi ise, anket, mülakat ve soru cetvelleri yoluyla sosyal realitenin doğrudan gözlenmesine dayanan uygulamalı metottur (Aslantürk, 1999, 80). Bu araştırmada konu gereği, dökümantasyon metodu kullanılacaktır.

"Kimliğin Oluşumunda ve Korunmasında Dinin Rolü" konulu tez çalışmamız, teorik çerçeveli olduğu için veriler konunun genel kabul gören kaynaklarına (temel eserler ve makaleler) başvurular yapılarak toplanmış, bu veriler konuyla ilgili verdikleri bilgilere göre analiz edilmiştir.

Araştırmanın Sınırlılıkları

'Kimlik' konusu çok yönlü bir yapı arz etmektedir. O, sosyoloji, psikoloji, siyasal bilimler vb. alanların ortak konusudur. Dolayısıyla, onun etraflı incelemesi ancak bütün bu bilim dallarının işbirliği ile mümkün olabilir. Ancak, biz alanımız ve birikimimiz gereği onu daha çok sosyolojik açıdan incelemeye çalıştık.

Çalışma tamamen teorik olarak hazırlanmıştır. Sosyolojinin somut veriler sağlayan araştırma yöntemlerinden yararlanılmamıştır. Bu durum çalışmanın somut verilerle desteklenememesi sonucunu doğurmuştur.

Konu ile ilgili farklı dillerde kaleme alınan çok sayıda eser olmasına karşın, araştırmacının dili gereği yalnızca, çoğunlukla Türkçe, az sayıda da İngilizce eserden yararlanılmıştır. Araştırmacının bilmediği dillerde yazılan eserlerden yararlanmak mümkün olmamıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KİMLİK VE DİN KAVRAMLARININ İZAHI

1.KİMLİK

1.1.KİMLİK KAVRAMI

1.1.1.Kimlik Kavramının Tanımlanması

Kimlik kelimesinin kökü olan "kim", soru yönü ağır basan bir zamirdir ve bu niteliğinden dolayı belirsizlik niteliği öne çıkmaktadır. Bunun yanı sıra, bu soru kişinin kendinde değil, ortaya sorulan bir soru olmaktadır. Başka bir ifadeyle, bizim hissediş düzeyimizde, kimlik, başkaları (veya cemaat) tarafından belirlenen bir durum olarak ortaya çıkmaktadır.

İngilizce de ise *identity* (*identite*) kelimesi bu kelimeye karşılık gelir. Bu terim Latincenin "aynı" anlamına gelen *identitas* kelimesinden gelmektedir(kelimenin kökü, eski Latincenin *idem*'idir:aynı). (Kılıçbay, 1995: 142).

Farklı bağlamlarda farklı anlamlar kazanabilen bu kelimenin hâlihazırda yapılmış çok fazla tanımı vardır ve tanımlamanın sonu gelmiş de değildir. Çeşitli bilim dallarının (bazı düşünörlere göre siyasi ve ideolojik yaklaşımların da) ortak kavramı sayılabilir. Dolayısıyla kimlik, 'efradını cami ağyarını mani' bir tanımlama yapılması ve tamamen objektif olarak incelenebilmesi zor bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Daha önce yapılmış, kelimenin farklı yönlerini ele alan tanımlara göz atarak incelememize başlayacağız.

En yalın tanımıyla kimlik; kişilerin, grupların, toplum veya toplulukların "kimsiniz, kimlersiniz?" sorusuna verdikleri yanıt ya da yanıtlardır. Bir telefon konuşmasında kendisini "Ben, Ahmet Demircioğlu" diye tanıtan kişi, demirciler soyundan ya da ailesinden Ahmet olduğunu söylemektedir. (Güvenç, 1993: 3).

Sözen ise, Güvenç'in bu tanımın ideolojik olduğunu ve böyle bir tanımlamanın ancak geleneksel bireyi tanımlayabileceğini, günümüzün çok kimlikli bireylerini tanımlamada ise yetersiz kalacağını ifade etmektedir (Sözen, 1995: 111).

Zavalloni kimliği bileşenlerine ayırarak şöyle tanımlar: Toplumsal sınıf, cinsiyet, din, etnik ve ırksal orijin gibi demografik değişkenler, bir algılayıcı olarak benliği karakterize eden toplumsal kimliğin nesnel bileşenleri olarak düşünülebilir ve onun bu elementlerinin listesi, bireyin öznel kimliğine yansır. Bir "toplumsal kimlik kümesinde" listelenen elementler: cinsiyet, ulus, dinsel köken, politik düşünce, toplumsal sınıf, ailevi durum, yaş grubu ve meslektir (Beit-Hallahmi, 1989: 102)

Kimlik, kişinin yahut bir sosyal grubun çeşitli mensubiyetlerini açıklayan, onun tanınmasını sağlayan ve dış gözlemlerle kavranabilen özellikleridir. Kimliği, özneyi en yakın diğerlerinden ayıran farklar olarak da ifade edebiliriz. Siyasi, dini, ailevi, mesleki, sosyal mensubiyetleri belirten kimlik, aynı zamanda ferdin sosyal rol ve statülerini yansıtır (Kösoğlu, 1995: 43).

Kösoğlu'nun bireylerin rollerini kimlik kavramı içerisine dâhil ettiğini görüyoruz. Bostancı da aynı şekilde, toplumsal rolleri kimlik kavramı içerisine almaktadır: "Biz toplumsal ilişkilerimizi kimliklerimiz ve onların tayin ettiği roller çerçevesinde kurarız. Dâhil olduğumuz her ilişkinin talep ettiği bir kimlik biçimi vardır. Markete giderken müşteri, okula giderken ya öğrenci ya da hoca, eve giderken eş, baba, oğul, kız gibi kimliklerimiz ve bunlara karşılık gelen rollerimiz vardır" (Bostancı, 2006: 100).

Bahsi geçen düşünürler, ferdin sosyal rollerini kimlik kavramı içine alırken Manuel Castells, bireylerin rollerinin kimlik kavramından ayrı düşünülmesi gerektiğini savunmaktadır. Çünkü, ona göre, kimlikler, içerdikleri özün ve bireyleşme süreçleri bakımından, rollerden daha güçlü anlam kaynaklarıdır. Sade terimlerle konuşacak olursak, kimlikler anlamı örgütler, rollerse işlevi. *Anlam* derken, bir toplumsal aktörün eyleminin amacına getirdiği sembolik tanım kastedilmektedir (Castells, 2006: 13)

Bazı düşünürler kimlik tanımlarında yalnızca gözlenebilen maddi özellikleri vurgularken, bazıları ahlaki nitelikleri de bu tanımların içine dâhil etmiştir.

Örneğin Bostancı'ya göre kimlik en genel manada, kolektif aidiyetlerden katıldıklarımız, arzularımız, hayallerimiz, kendimizi tasavvur etme, yaşama biçimimiz gibi hayattaki duruş yerimizi bildiren niteliklerin toplamıdır. Bireyler toplumsal hayata kimlikleriyle katılırlar. Meslek, gelir, yaş, cinsiyet, bu anlamda kimliğe ilişkin olan ve toplumsal ilişkilerde kendilerine atf yapılan belli başlı kriterlerdir. Bunların yanı sıra

dürüstlük, cesaret, yetenek, entelektüel güç vs. gibi daha spekülâtif değerler de kimliğe içkindir (Bostancı, 2003: 6-7.).

Bazı düşünürler kimliğin insan hayatını anlamlandırması yönüne vurgu yapmaktadırlar:

Örneğin, Castells'e göre; Kimlik, insanların anlam ve tecrübe kaynağıdır. Toplumsal aktörlere atıfla kimlikten bahsederken, anlamın başka anlam kaynaklarına kıyasla öncelik verilen bir kültürel özellik ya da birbiriyle ilgili bir dizi kültürel özellik temelinde inşa edilmesini anlıyorum (Castells, 2006: 13).

Taylor da benzer şekilde anlama vurgu yapmaktadır: Kimlik, kim olduğumuz, nereden geldiğimiz anlamına gelir. Böyle olduğu için de zevklerimize ve arzularımıza, kanılarımıza ve umutlarımıza anlam kazandıran artı alanı sağlar (Taylor, 2005: 48).

Kayan da kimliğin değerlerle, dolayısıyla anlamla ilişkisini vurgulamaktadır: Kimlik, insanın kendisini tanımlaması ve konumlandırmasıdır. Hangi değerler dünyasına ait olduğunu göstermesidir. Yine insanın kendisini koruması ve tanıtmaması da kimlik üzerinden gerçekleşir. Kimlik sorunu çözülmediği zaman insanın kaybolma ve var oluşunu sürdürmemeye riski ortaya çıkmaktadır (Kayan, 2007: 9).

Kimliği, toplumsal bir aktör tarafından, anlamın kültürel olarak inşası olarak tanımlayabiliriz (Ünal, 2006: 187).

Connolly ise kimliği tanımlarken insanın yoğun benliğine vurgu yapmaktadır: Benim kimliğim seçtiğim, istediğim ya da rıza gösterdiğim şeylerden çok ne olduğum ve nasıl tanındığımdır. Seçme, isteme ve rıza gösterme yoğun benlikten doğarlar. Bu yoğunluk olmadan, bu edimler olmaz; bu edimlerin benim olduğu ancak bu yoğunluk sayesinde anlaşılır. Aynı şekilde, bizim kimliğimiz de olduğumuz şey ve yola çıktığımız temeldir.

Bir kimlik toplumsal olarak kabul edilmiş bir dizi farklılıkla olan ilişkisi yoluyla oluşturulur. Bu farklılıklar onun varlığı için hayati önem taşır. Eğer onlar farklılık olarak birlikte var olmasaydı, kimlik de onlardan farkı sayesinde ve kendi sağlamlığı içinde var olmazdı. Bu vazgeçilmez ilişki içinde, yerli yerine oturmuş kimlikleri, sanki yapıları

şeylerin doğru düzenini ifade ediyormuş gibi düşünülen ve yaşanan sabit formlar halinde dondurma yönündeki ikinci bir dizi eğilim yerleşmiştir ve bu eğilimlerin de araştırılmaları gerekir. Bu tür baskılar hüküm sürerken kimliğin (ya da kimlikler alanının) varlığının sürdürülmesi bazı farklılıkların ötekiliğe, kötülüğe ya da onun yerine geçebilecek birçok şeyden birine dönüştürülmesini gerektirir. Kimlik var olmak için farklılığa gereksinim duyar ve kendi kesinliğini güven altına almak için farklılığı ötekiliğe dönüştürür (Connolly, 1995: 92).

İnsan kimliğinin oluşmasında, varoluşsal kök öge kan bağı merkezli olsa da, dil ile birlikte sosyal unsurlar hemen devreye girmektedir. Bir başka ifadeyle, kimlik, daha çok insanın toplumsal bir varlık oluşuyla ilgilidir. Yaratılışı gereği sosyal bir varlık olan insan, diğer insanlarla birlikte yaşarken varlığını daha derinden hissetmekte; hayatın anlamını bulabilmek için çaba sarf etmektedir. Temel kimlik bilgileri, birey kendi kimliğini kurmak için özel çaba sarf etmediği müddetçe, bireyin dışındaki diğer insanlar tarafından bireye yüklenmektedir. Burada ilginç bir durum ortaya çıkmaktadır: Bireye yüklenen bilgilerin önce gerçeklerle ne ölçüde örtüştüğü; sonra da, bireyin kendi kurguladığı kimliğin, sonradan yüklenenlerle ve gerçeklerle ne kadar örtüştüğü meselesi.

Kimlik, en temelde insanın varlık yapısı ve kendini algı biçimi ile ilgilidir. "Bireyin kimliği denilen şey, en geniş anlamıyla onun tüm özelliklerini kapsar. Hem kişinin kendisini nasıl gördüğü, hem de toplum tarafından nasıl görüldüğü kimlik kavramıyla bağlantılı durumlardır. Kimlik, kişinin yaşamda kendine biçtiği-uygun gördüğü rol veya kendisini algılayış biçimi şeklinde tanımlanabilir. Bu nedenle insan yaşamında gelişimin temel özelliklerinden en önemlisi 'kimlik (identity) arayışı'dır. Kimlik uzun çabalar sonucu ulaşılabilen öznel bir süreklilik, bütünlük ve tutarlılık duygusudur. Yine ve belki sadece, kişinin 'kim olduğu' ile ilgili kendi kendine sorduğu sorunun cevabıdır. Bu soruya verilen cevap; bedensel yapı özellikleri, yaşananlar, cinsiyet, etnisite, yaş, statü, toplumsal konum, meslek gibi insanın hem kendini algılayışı, hem de başkaları tarafından algılanışı çerçevesinde şekillenmektedir" (Onat, 2009: 3)

Yani kimlik, çok boyutlu bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Lichtenstein bu boyutları,

Öznellik-Nesnellik

Bireysellik-Toplumsallık

Aynılık- Değişme ikilemleri ile izah etmeye çalışmıştır (Aydın, 1999: 21).

Maalouf'a göre, "Bir insanın kimliği başına buyruk aidiyetlerin birbirine eklenmeleri demek değildir; kimlik bir 'yamalı bohça' değildir, gergin bir tuval üzerine çizilen bir desendir; tek bir aidiyete dokunulmaya görsün, sarsılan bütün bir kişilik olacaktır". (Maalouf, 2006: 27)

Kimlikleri verili bir şey olarak mı yoksa kazanılan bir şey olarak mı algılamalıdır? Kişinin bu algılardan hangisine meyil verdiği önemlidir. Çünkü, eğer kişi kimliği tamamen verili olarak algılsa, kendisini değiştirmek ve geliştirmek için çaba sarf etme gereği duymaz. Bu yaklaşım, yani 'doğarken olmuş'luk duygusu insanın 'olma' gayretine ket vurur. 'Kendini gerçekleştirme'ye çabalamayan, diğer bir ifadeyle 'olma yolunda' olmayan, kendini 'olmuş' gören kişiler, 'öteki'ne karşı tolerans göstermekte zorlanmakta, kendi kimliklerini diğerlerine dayatma eğiliminde olmaktadır. Otoriter özellik gösteren bu kişiler, sadece, liberal hoşgörüyü tehdit eden bir kişilik tipi değildir. Sabit ve saf temel bir kimliğe yönelik bireyci talebin içsel ürünüdür (Connolly, 1995: 112).

Kimliği 'olmuş', 'sabit', 'değişmez' olarak algılamak doğru görünmemektedir. Kimliğim, olumsaldır ve sağlamdır ve eğer şanslıysam kendinden taşar. Hayatımda her türlü resmi kimlik tanımının ifade edebileceğinden daha fazlası vardır. Kendi kimliğim beni tüketemez. Benime kazanmış olsa da, hatta benim ben olmamı sağlasa da beni tamamen ifade edemez. Kimliğim ile içimdeki, kimliğimin kavramsal ağından kaçan şey arasındaki bu ele avuca sığmaz farklılığın değeri bilinmelidir; o, yaratıcılığın fışkıracağı ve diğer kimliklerin taleplerine özenin yeşerebileceği bir kaynak oluşturur. Bu zenginlik benim kendim değil, benim de değil, ama bende olduğu için belki öteki kimliklerin ve bende ötekinin taleplerini görmeme ve bunlara gereken dikkati göstermeme yardımcı olur (Connolly, 1995: 160).

1.1.2. Kimlik - Kişilik Ayrımı

Kişilik sözlükte "kişiyi bütün öteki kişilerden ayıran ruhsal ve bilinçsel özelliklerin tümü" biçiminde tanımlanmaktadır. Ruh bilimci Ribat "kişilik her türlü eğilimleri ve duygularıyla birlikte beden yapısı ve bellek olmak üzere iki temel etmenin ürünüdür." der. Bu tanıma göre kişilik, insanın davranışlarının tümüdür. Mizaç ve karakterle etkileri de kapsar. Gelişmeyle değişen yanları olduğu gibi belli bir oranda süreklilik taşıyan yanları da vardır. (Kesal, 2010: 2)

Kimlikte esas olarak dışı karşı yansıtılan bir cephe, bir tür tutum söz konusudur. Kimlik, daha ziyade topluma dönük sosyal bir veçhedir. Kişilik ise iç dünya ile ilgili psikolojik bir veçhedir. Kişilikte, benliği meydana getiren temel öğeler esastır. Kimlik, bir tür planlanmış davranış veya yüklenilmiş rol olduğundan, alternatiflerden bir diğeri tercih edilebilir, herhangi bir sosyal durumda bir başka kimlik sergilenebilir. Kişilik ise psikolojik bir hal olduğundan iradi olarak bir diğeri alternatif ile kolaylıkla değiştirilemez. (Kesal, 2010: 3)

Kişilik bireyin psikolojik yapısına inhisar eden ve sosyal faktörlerle de beslenen bir gelişme süreci gösterir. Ayrıca, kişiliğin gidişatı (mükemmele doğru) bütünleşmeye doğrudur. Kimlik ise, kişiliğin aksine, birden fazla olarak bir insanda bulunur. Kimlik insanın sosyal belirticilerinden oluşur; (din, millet, aile, sosyal sınıf, meslek, eğitim, vs.) her bir kimliğe göre farklı davranışlar sergilenir. Bu haliyle kimlik, kişiliğin gelişmesine katkıda bulunur, ancak gerçek ben ortadan kalkar. Ben kavramı ise bireyin ontolojik alanı ile ilgilidir. Bireyin tasavvuri varlık alanına inhisar eden bu açıklama biçimine dayanır (Sözen, 1999: 112).

Kimlik, bir özellik, bir nitelik belirtisidir. Birer özellik, birer nitelik gösteren kimlikler her şeyden önce farklılıkları da ortaya koyar. Kimliğe yüklenebilecek işlem ise bir sınıflama işlemidir ve bu işlem farklılıkları belirtir. Kimlik en geniş anlamıyla, bireyin tüm özelliklerini kapsar; hem kişinin kendisini nasıl gördüğü, hem de toplum tarafından nasıl görüldüğü, kimlik kavramıyla ilgili konulardır. Halbuki kişilik bir örgütlenmedir. Kişilik, bireyin kimlikler içinde ve kimliklerle bir örgütlenmesidir. Zira birey, kimlikler aracılığıyla toplumsal çevreye uyum sağlar (Aşkın, 2007: 213).

Bir toplum içinde yaşayan bir insanın kimliklerinde biri ya da diğeri eğer yaşamak olarak veya aidiyet olarak sürüyorsa, insanın kişilik boyutlarından biri ya da bazıları oluşmuş demektir. Biri ya da bazıları diyoruz; çünkü bir insanın kişiliği birçok kimlikten oluşmaktadır. Kimlikle kişiliğin hiçbir zaman birbirleriyle karıştırılmayacağı, birbirinin yerine hiçbir zaman geçemeyeceğini belirtmemiz gerekir. Bu iki kavramı birbirine karıştırmak, fotoğrafla gerçeği birbirine karıştırmak demektir. Kimlik öznel bir bütünlük, tutarlılık ve süreklilik gösterir. Psikolojide ise kimlik, benlik ve kişilik ile birlikte ele alınmalı, çözümlenmeli ve öyle tanımlanmalıdır.

Psikologlar, benliği ve kişiliği kimliğin merkezine koyarak bu bağlamda kimliği çözümlenmeye ve tanımlamaya çalışırlar. Buna göre kimliği, bireyi, diğeri bireylerden ayırt

eden tutarlı ve yapılanmış göstergeler olarak tanımlamak mümkündür (Aşkın, 2007: 214).

1.1.2.Tanım Önerisi

Sonuç olarak, yukarıdaki tanımları da göz önünde bulundurarak, araştırmamızda bize yardımcı olacak şöyle bir kimlik tanımı önerebiliriz:

Kimlik, bireyin, ırksal orijin, cinsiyet, din, kültür, yaşam tarzı, ekonomik durum, meslek, yaş vb. öğelerle elde ettiği, kendisini diğer insanlardan ayıran etiketler bütünüdür.

Kimliğin birçok öğeyi kendinde barındırması, Maalouf'un da dediği gibi, bu öğelerin birbirine yamalı bohça gibi eklemlemeleri anlamına gelmez. Bu öğeler birbirleriyle ilişki ve ahenk halindedir. Örneğin, bir kişi dinini ya da cinsiyetini değiştirirse, bütün diğer öğeler bu durumdan etkilenecektir.

Ayrıca bu öğeleri her ne kadar 'etiket' olarak ifade etsek de, onlar sadece insanın dış yüzünde 'görüntü' olarak kalmamakta, insanın duygu dünyasını da derinden etkilemektedir. Castells'in de belirttiği gibi, onlar, birey için 'anlam kaynakları'dır.

Kimlik, psikolojik ve sosyolojik düzlemde hem tek tek bireyler, hem de topluluklar için bir ihtiyacın ifadesidir. Çünkü kimlik belirtme ve belirleme bir iktidar, aynı zamanda da tanımlama göstergesidir. İnsanın hem psikolojik hem de sosyolojik anlamda kendisinin ne ve nerede olduğunu açıklayan bir özne olarak şekillenen kimlik, deneyimlerin ve öznel konumun farklı öğelerinden oluşur. Ancak, eklemlediklerinde özgün öğelerinin toplamından daha fazla bir şey haline gelir... (Karakaş, 2003: 9).

Görüldüğü gibi, araştırmamızın konusu olan din, kimlik öğelerinden birisidir. Dolayısıyla, din, kimliğin oluşumunda ve korunmasında önemli bir rol oynamaktadır. Araştırmamızda, öncelikle dinin, kimlik oluşumunda ve korunmasındaki rolünü inceledik. Arkasından, dinin, kimlik olarak ortaya çıkan şekillerini diğer bir deyişle, dini kimlik türlerini ele aldık.

1.2.KİMLİK OLUŞUMU

Gerek ferdî gerekse toplumsal düşünce sistemi olarak kimlik, sosyo-kültürel çevre tarafından yaratılmaktadır(Birkök,1994: 22). Benliğin gelişmesi süreci, sosyal hayata paralel olarak, ferdî'n tüm hayatı boyunca devam etmektedir. Bu açıdan değerlendirince, benliğin esasında, sosyal faktörlerin sürekli işlendiği ve neticede davranış biçimlerinin oluşturulduğu bir alan olduğu söylenebilir. Benliğin algılanması müşahede ve yansıma yoluyla olmaktadır. Kişi kendini diğer insanların gözleriyle görüp, benliğini onların kendisine olan tepki, tutum ve davranışlarından çıkardığı sonuçla algılar ve bunlar, kendini - algılama (self - perceptions) yoluyla fert tarafından yorumlanarak belli bir kimlik yaratılır. Böylece rol veya kimliği "kişinin bir sosyal durumda veya sosyal rolde obje olarak benliğe yüklediği [şuurlu] anlamlar olarak görebiliriz".

Bu noktada bir problem ortaya çıkmaktadır. Acaba fert, toplumun ona karşı olan düşünce ve davranışlarını olduğu gibi alarak benliğini oluşturmakta mıdır, yoksa belli bir düşünce ve yorum süzgecinden geçirmekte midir? İlk olarak, mutlaka belli bir yargılama sürecinin var olduğu ileri sürülebilir. Ancak, fertteki bu değerlendirme süreci de zaten toplum tarafından daha önceden terkip edilmiş olan öğeler kullanılarak işletilmektedir. Ferdî'n, toplumda belirlenmiş olan sosyal normların, ve dolayısıyla benliğinin dışında, objektif (benliğinde mevcut olmayan unsurlarla) bir değerlendirme yapması beklenemez. Bu durumda, ferdî'n kendi varlığını anlamlandırmasının, ona bir isim veya kimlik vermesinin toplumsal normlara bağlı olduğunu söyleyebiliriz. (Birkök, 1994: 69)

Kimliğin nasıl oluştuğu konusunda Öznelci ve Nesnelci olmak üzere iki yaklaşım vardır.

Öznelci yaklaşıma göre, kimlik tutarlı ve yaşam boyunca az çok aynı kalan gerçek bir bendir (özdür). Bu yaklaşım özellikle organizmanın içyapısına önem vererek, onun dış çevresini ve değişimini göz ardı etmesi, kimliğin oluşumunda doğru bir yaklaşım olmadığı için eleştirilmiştir.

Nesnelci yaklaşıma göre kimlik; organizmanın iç dinamikleri yanında bütün bir dış çevresiyle birlikte karşılıklı etkileşimler ve iletişim sonucu oluşmuş olan bir bütünlük, bir tutarlılık ve sürekliliktir (Aşkın, 2007: 214).

Nesnelci yaklaşımın en önemlileri Psikodinamik ve Sosyolojik kuramlardır. Her iki kuramda kimliğin oluşumunu felsefe ile iç içe değerlendirerek ortaya koymuşlardır. Sosyolojik kuramlara göre, insan her şeyden önce sosyal bir varlık olduğu için kimliğin ortaya çıkmasında ve şekillenmesinde organizmanın iç dinamiklerinin yanında, sosyal yaşamın da belirleyici fonksiyonları vardır.

Sosyolojik gelenekteki kuram Sembolik Etkileşimcilikle bağıntılı olarak pragmatik benlik üzerinde geliştirilmiştir. William James, G. Herbart Mead'e göre kimliğin belirleyicisi olan benlik iki aşamalı bir süreçtir. Mead'e göre "ben" olarak kişi kendisinden haberdardır (kendisinin farkındadır) ve kendisini öteki kimselerin tutumlarına göre etkiler. Böylece öznenin kendisini tanıması, sonra kendisinin öteki kişilerin tutumlarını öğrenmesi sonucu geliştirilmiş olan süreçler ağıdır (Aşkın, 2007: 214).

Her toplum kendi kültürel ve sosyal değerleri doğrultusunda bir kimlik repertuarına sahiptir. Toplum, üyelerini bu nesnel kimliği kabullenmeleri doğrultusunda eğitir. Toplumun bireyleri geliştikçe bu nesnel kimliği öznelleştirerek içselleştirme yoluna giderler. Böylece sosyal (nesnel) kimliğin yanında öznel bir kimlik de geliştirilmiş olur. Yalnız öznel kimlik, nesnel kimliğin var olduğu durumlarda mümkündür. Nesnel kimlik olmadan öznel kimliğin oluşturulması ve geliştirilmesi ve yaşaması imkânsız olarak görünmektedir (Kuşat, 2003: 48).

Bireysel ve sosyal faktörler kimliğin oluşumunda önemli rol oynamakla birlikte, bu oluşumda etkisi olan bir diğer faktör de "öteki"dir. Kişi, başkalarının aynasında kendisini fark eder. Bu yüzden öteki olmaksızın kimlik oluşması mümkün değildir. Bu durum birey ve toplum için oldukça işlevseldir. Kişiler ve toplum kendi kapasitelerini ve durumlarını başkalarını irdeleyerek anlarlar (Kaya, 2006: 196).

Frestinger'in temel varsayımına göre bireyler kendileri hakkında bir kanaate varmak için görüşlerini, değerlerini, yeteneklerini veya duygularını değerlendirme ihtiyacı hissederler. Bu ihtiyaç objektif yollardan (Objektif yolların neler olabileceği ileride tartışılacaktır) giderilemediğinde, kendilerini diğerleriyle karşılaştırarak bir fikre varmaya çalışırlar. Bireyler kendilerini karşılaştırmak için de daha ziyade kendilerine benzer olanları seçerler. Örneğin, günlük yaşamımızda değerlendirmemize esas olacak objektif ölçütler genellikle bulunamadığından, referans noktası olarak diğer insanları ve özellikle

de bize benzer olanları seçeceğimiz öngörülür; sözgelimi muhafazakar bir partiye oy veriyorsak, politik görüşlerimizi liberal veya sosyal demokrat biri yerine, muhafazakar görüşlü bir başkasıyla tartışırız; ortalama düzeyde bir satranç oyuncusu isek, bir satranç şampiyonu veya bir acemi yerine kendi ayarımızda (belki bizden biraz daha iyi) bir oyuncuyla oynamak isteriz (Bilgin, 2007: 111).

Hall'a göre kimlik; "daima kısmen bir anlatı, kısmen bir tür temsildir. Kimlik, dışarıda biçimlenen ve sonra bizim hakkında öyküler anlattığımız bir şey değildir. Kişinin kendi benliğinde öykülenen bir şeydir" . Kimlik, daima müdahaleyi kaldırmak için duyguların süregelen kavrayışına ve çeşitliliği sağlamak için ruh, kendi ve cisim kavramlarına başvurmasının gerçek dışı hayaline atfedilir (Hall, 1998: 72).

Kimlikler, baskın, egemen kurumlardan kaynaklanabilseler de yalnızca toplumsal aktörler onları içselleştirdiğinde, kendi anlamlarını bu içselleştirme etrafında örgütlediğinde kimlik haline gelirler (Castells, 2006: 13)

Connolly ise bu durumu "olumsal" kavramıyla açıklamaktadır: Ona göre, bütün toplumsal özellikler ve eğilimler sözcüğün bir anlamında toplumsaldır. Çünkü, farklı genler, doğum zamanı, aile ortamı, eğitim, kültürel program v.b'den gelmiş olsaydınız, farklı bir grupta olacaktınız (Connolly, 1995: 223).

O halde, sonuç olarak, içinde çifte olumsuzluk barındıran bir boyut vardır. Kimliğimize giren olumsuz unsurlardan bazıları yeniden yapılanmaya açıktır, diğerleri ise onları dönüştürmek istesenez ve hatta kültürel bir destek bulsanız bile yeniden yapılanmaya direnir (Connolly, 1995: 225).

Sağduyu düşüncesi ya da popüler anlayış kimliği doğal bir veri gibi görür. Kimliğin bir madde, bir nesne gibi bir öze sahip olduğu düşünülür. Ancak etnik ve cinsel kimlikler gibi, doğal olduğu düşünülenler de dâhil olmak üzere hiçbir kimliğin ontolojik özsel bir gerçekliği yoktur, tüm kimlikler bir inşa ürünüdür. Kişiler veya gruplar arası ilişkilerde inşa ve hatta icat edilir (Bilgin, 2007: 35).

Birey, bir kurgudur, sosyal olarak inşa edilmiştir. Her inşa gibi, bireyselliğin inşasında da belirli özellikler öne çıkarılmıştır, bu özelliklerden en temel olan üçü tekillik,

özerklik, içsellik olarak sıralanabilir. Bu özellikler, daha yakından ele alındığında "liberal birey" kurgusuna tekabül etmektedir. Zira kendini biricik, tekil, farklı olarak görmekte, özerk ve bağımsız olduğuna inanmakta, dolayısıyla kendi kendine yeterli olduğu inancını taşımakta ve olayların nedenlerinin kendi içinde olduğuna inanma eğilimi taşımaktadır. Modern toplumların değerler sisteminde bireysel sorumluluk esastır ve insanın dünyayı kendisinin şekillendirdiğine inanması, kısacası kendisi de inşa edilen bir varlık olarak dünyasını inşa etmesi söz konusudur (Bilgin, 2007: 58).

1.3.KİMLİĞİN BİREY VE TOPLUM AÇISINDAN ÖNEMİ

Erikson'a göre yetişkinliğe sağlıklı geçişin en önemli koşulu kimlik kazanmadır. Kimliğin oluşması süreci ergenlikten itibaren başlayan önemli psikolojik bir olgudur. Bunun bu dönem içerisinde oluşması ve tamamlanması kişiliğin diğer aşamaları için vazgeçilmez bir özellik taşır. Bu dönemde kimliği gelişmemiş bir kişinin diğer gelişim dönemlerinden söz etmenin de bir anlamı kalmaz. Çünkü Erikson teorisine göre önceki dönemler daha son-raki dönemler için bir zemin teşkil eder. Ergenliğin sonlarına doğru dengeli bir kimlik duygusunun geliştirilmesi, olgunluğa doğru kişilik bütünlüğünü kazanmaya yönelik bireysel gelişmenin temelini oluşturur.

Psikanalist E. Erikson, insan kimliğini oluşturan ekonomik, politik, sosyo-kültürel, manevi (spiritual) olmak üzere dört temel faktörden bahseder. Bu dört hususun insan psikolojisinde çok önemli unsurlar olduğunu ve bunların insanın güdülenmesinde önemli roller oynadıklarını belirtir. Erikson'a göre bir ulusun, sınıfın veya kastın mensubu için kimliğin unsurlarından birisinin olmayışı, büyük bir sorun demektir. Kimlik unsurlarından birisinin olmayışı, bireyi içinde yaşadığı toplumun üstün özellikli insancıl bir üyesi haline gelmesinin önünü tıkar. Varlığını ve potansiyel güçlerini ortaya koyması için her birey gelişimi sürecinde, kendine ait bir kimlikle toplumu içerisinde yetişip büyümesi gerekmektedir (Kuşat, 2003: 48).

1.3.1.Birey Açısından Kimliğin Önemi

Bireysel düzeyde kimlik, "ben" için gerekli bir destek sistemidir. Çünkü "ben", ben kimliği ve toplumsal kimlik olmadan varlığını sürdüremez. Yine "ben", çevresindeki yapılar olmadan varlığını sürdüremez. Bundan anlaşılıyor ki, ben kimliği ve toplumsal kimlik, yaşamsal destek yapıları olarak hizmet ederler (Beit Hallahmi, 1989, 112).

Bilgin, bireyin kimlik ihtiyacını şöyle ele almaktadır:

Varoluşsal Gerek: Bu ihtiyaç diğerlerinin gözünde var olduğunu, bulunduğu yerde bir yerinin olduğunu hissetmeyi ifade eder; diğerleri tarafından görülmek, dinlenmek, dikkat edilmek, ilgi görmek ihtiyacı olarak kendini gösterir. Bazı hallerde negatif kimliğin bile tercih edilebilir olmasının temelinde bu gerek yatar: *"Beni görmezlikten gelmeyin; bana kızın, eleştirin; ama hiç olmazsa fark ettiğinizi gösterin"* tarzı konuşmalar bunu yansıtır.

Bütünleşme Gereği: Bu ihtiyaç, bir grubun üyesi olarak görülmeyi, bir topluluğun parçası olduğunu ve orada bir yere sahip olduğunu hissetmeyi ifade eder. Kısaca dahil olma arzusunu gösterir: *" Ben dışarıda kalmak istemiyorum, onların aralarında olmak, onlar tarafından kabul görmek istiyorum"* tarzı konuşmalar entegrasyon ihtiyacını yansıtır. Diğerleriyle mesafesiz, yan yana olmayı içeren bu arzu bazen, grup içinde erime (füzyon) kendini diğerleriyle 'tek' ya da 'bir' olmuş gibi görmeye kadar varabilir.

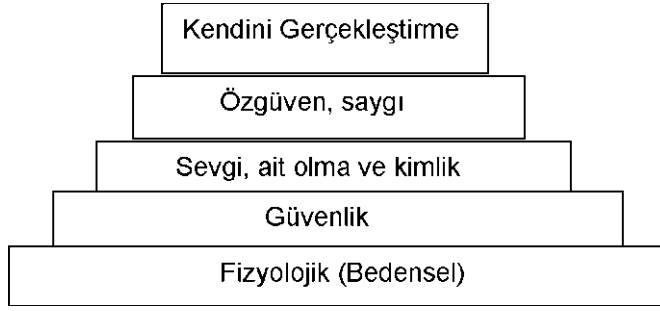
Takdir Edilme Gereği: Kimlik ihtiyacının bu boyutu, diğerleri tarafından değer verilmeyi, takdir edilmeyi ifade eder. Burada, diğerleri için bir kıymet ifade etme, yani diğerlerinin kişiye tuttuğu aynadaki olumlu bir imaj ya da görüntüye sahip olma arzusu söz konusudur: *"Bana bir kıymet verilsin isterim...Onlarla konuşurken sanki hiçbir değerim yokmuş gibi hissettim"* tarzı konuşmalar bu gereği yansıtır. Kişinin bu boyuttaki yeri, küçümsenme ile hayranlık duyulma arasında farklı noktalarda olabilir. Bu gerek nedeniyle, başkalarına yansıyan görüntümüzü ayarlamaya, kendimizi 'sosyal olarak arzulanana' bir görüntü altında sunmaya çalışırız.

Kontrol Etme Gereği: Bu ihtiyaç, insanın kendisi ve çevresi üzerinde belirli bir denetleme gücü ve olanağına sahip olma arzusudur. Bu arzu onun, kendini özerk ve özgür bir özne olarak hissetmesiyle ilgilidir. Bu yerine gelmediğinde, kişinin diğerleri arasında bir aktör olmaktan çok seyirci olması, yani olan bitene maruz kalması söz konusudur: *"Kendimi hiç kendimleymiş gibi hissetmiyorum.Başkaları konuşuyor, ben kaçıyorum"* tarzı konuşmalar bu ihtiyacı yansıtır.

Bireyleşme veya Farklılaşma Gereği: Bu ihtiyaç, kişinin kendisini tekil, tek, biricik bir birey gibi görme arzusunu ifade eder. Bu arzu diğerlerinin içinde, kendi bireyselliğinde (individualite) algılanma, birey olma (individuation) eğilimini yansıtır. Burada kendini

apayrı bir varlık gibi hissetme söz konusudur: *"Başına buyruk olmakla suçlanıyorum. Eğer ben kendim olarak var olacaksam, kendi fikrimi savunmak gerekmez mi?"* tarzı konuşmalar bu ihtiyacı yansıtır (Bilgin, 2007: 26).

Kimlik, ihtiyaçlar hiyerarşisinde de kendini hissettiren gelişimsel bir özelliktir. Birey doğumundan itibaren her gelişim döneminde o dönemlere ait birtakım ihtiyaçları ortaya çıkar ve bu ihtiyaçları gidermeye yönelik güdülenmeler içerisine girer. Bu ihtiyaçlar ve güdüler ile ilgili belki de en ilginç teoriyi ünlü hümanist psikolog Abraham Maslow ortaya koymuştur. Maslow, insanın ihtiyaçlarını doğumundan itibaren bedensel, psiko-sosyal (güvenlik, sevgi, özgüven-özsaygı, benlik) ve ruhsal, (bilişsel, estetik, din ve kendini gerçekleştirme) ihtiyaçlar olarak tasnif eder. İnsan, aşağıdan yukarı doğru ihtiyaçları tatmin edildikçe, hiyerarşide kendi-sinden bir yukarıda bulunan diğer ihtiyaca güdülenir.

(Tablo 1, Maslow'dan akt. Kuşat, 2003: 49)

Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisi teorisine göre insanın en önemli ihtiyaçlarının başında, bilhassa ergenlik dönemine girmesiyle birlikte kimlik ve buna bağlı olarak statü ve bağlılık, aidiyet ve yüksek benlik ihtiyaçları gelir. 'Birey, toplum içinde saygın, prestij sahibi ve bir statüsü olan bir kişi olarak yer almak ister. İçinde yaşadığı topluma uyum sağlaması büyük ölçüde bu isteklerinin karşılanmasına bağlıdır.' Gençlerin ailelerinden istedikleri en önemli konuların başında, ailelerin onları artık çocuk gibi sevmeyi bırakmaları ve onlara evde bir yeri ve statüsü olan kimlikli bireyler olarak yaklaşma istek ve arzuları gelmektedir.

İnsanın yeme, içme, giyinme gibi fiziksel ve fizyolojik ihtiyaçlarını karşılamakla ihtiyaçları bitmez (En alt basamaktaki ihtiyaç). İnsan da sosyal bir varlık olarak yeme içme giyinme ihtiyacının giderilmesinden sonra güvenlik ihtiyacı kendisini hissettirir. Birey gerek ekonomik gerekse de psikolojik olarak güvenlik içerisinde olmaya güdülenir.

Güvenli bir ortam içerisinde yaşamak ister (2. Basamaktaki ihtiyaç). Üçüncü basamakta birey, güvenlik ihtiyacını giderdikten sonra, sosyal ihtiyaçları kendisini hissettirir. Sosyallik psikologların genel görüşüne göre, doğuştan var olan önemli bir ihtiyaçtır. İnsan tek başına yaşayan bir varlık değildir. Kaldı ki hayvanlar da sürüler halinde yaşamaktadırlar. Bir gruba, bir topluluğa ait olmak ister. Doğuştan var olan aidiyet ve kimlik duyguları bilhassa ergenlik döneminde kendilerini daha iyi hissettirir (Kuşat, 2003: 49).

Erikson'a göre kimlik edinme döneminde ergen başarılı bir şekilde kimlik kazanma sorununu çözerse, kendine güvenen, kendinden emin bir kişi olarak yaşamını sürdürebilir ve başarılı olur. Bu duygu bireye güç, topluma dirlik ve düzen verir. Kimlik aynı zamanda benlik duygusunun kazanılmasının da önemli bir yardımcı unsurudur. Böylece kimlikli kişide benlik kazanımı da kolay olur. 'Yüksek benlik duygusu, kendine güven ve başarı duygusunun da bir tetikleyicisi durumundadır. Yüksek benlik duygusuna sahip bireyler başarılı olmaya daha çok güdülenirler. Her türlü zorlukların üstesinden daha iyi gelebilirler. Sebat ederler, başarılı olabileceklerine olan inançları daima canlı kalır. Yüksek benlik duygusuna sahip olanlar daima başarılı olma yönünde gayret gösterirler.' (Kuşat, 2003, 49-50).

Düşük benlikli bireylerin kendilerine kendi kabiliyetlerine güvenleri daha düşüktür. Öte yandan benlik katsayıları düşük bireylerin, kimlik duygusuna sahip olmayan bireyler arasından çıkma olasılığı daha yüksektir. Bunlar çeşitli zorluklarla baş etmede zorlanırlar, kendilerini daima mutsuz ve huzursuz hissederler. Zorlukların içerisinde çıkma konusunda gayret göstermezler ve içerisinde buldukları olumsuzluklardan kurtulmak ve bu olumsuzlukları değiştirme konusunda isteksiz ve güvensizdirler. Bugün bütün toplumda sorun çıkarıcı ve illegal oluşumların içerisinde yer alanların çoğunlukla kimlik sorunu yaşayanlardan oluşmasının nedeni budur. Kişilik gelişiminin bu aşamasında mensubiyet duygusu ön plana çıkar. Bireyde kendisini, bir grubun, topluluğun üyesi olma ve onunla var olma bilinci gelişir. Yalnız bu grup bireye bir kimlik verir, onu kendisinin onurlu bir üyesi olarak görürse o zaman bireyde ne mutlu bu grubun üyesiyim anlayışı gelişir. Kimlik, ruhların bir ve ahenk içerisinde buluşmasına yardımcı olur. Aksi takdirde başka gruplar ve yollar aramaya devam eder (Kuşat, 2003: 50).

1.3.2.Toplumsal Açıdan Kimliğin (Kolektif Kimlik) Önemi:

Kolektif kimlikler, sosyal sınırları inşa etmek için oluşturulan benzerlik ve farklılık modelleri olarak tanımlanabilir: Sosyal yapı ve bir kolektifliğin üyeleri arasında güven ve dayanışmanın sürdürülmesi onun başlıca görevidir. Kolektif kimliğin inşası ve yeniden üretilmesi, sosyal ve kültürel düzen örneklerinin yaygınlaşması ve kurumsallaşmasının oluşturduğu bir terkip tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu nedenle kimliğin inşası ve çeşitli kolektivitelere üyelik, bu tür kolektivitelere katılanlarca bilinen kurallarla birleştirilir. Dolayısıyla bunlar, sosyal faaliyetlerin pek çok alanında olduğu gibi, iptidailik, medenilik, kutsallık ya da aşkınlıktan oluşan farklı etnisite, cinsiyet, akrabalık ya da dil gibi dâhili ve harici arasındaki sınırın belirlenmesi sonucu ortaya çıkan bileşimler üzerinde odaklanırken, medeni kurallar; gizli ve açık davranış kuralları, gelenekler, sosyal adetler ile biz ve onlar arasındaki sınırdan kutsal alana kadar uzanan dinsel ya da aşkın bağlantılara aşına temeller üzerine kurulur (Eisenstadt'tan akt. Çapcıoğlu, 2007: 331).

Esasında, toplumun sadece zihinde oluşan bir varlık olduğu, onu tek tek bireylerin meydana getirdiği düşünülecek olursa, sadece bireysel kimlikten söz edilmesi gerektiği düşünülebilir. Ancak, gerek bireyin kendi varlığını toplum içinde keşfetmesi, gerekse kendini inşa sürecinin bir toplum içinde mümkün olması, "toplumsal kimlik" kavramını göz ardı etmemeyi gerektirmektedir. Belki bu durumu, kimliğin toplumsal boyutu ile izah etmek de mümkündür. Hayatın doğal akışı içerisinde, çoğu zaman toplumun ve kültürün belirleyici gücü, bireyin kendi kimliğini keşfetmesinin önüne geçtiği gibi, bireye hemen hemen bütünüyle toplum tarafından projelendirilmiş bir kimliği, bireysel kimlik olarak da sunabilmektedir. Bu bakımdan bireysel kimliğin yanında, bir de toplumsal kimlikten söz etmek bir tür zorunluluk halini almaktadır.(Onat, 2010: 1)

Kimlik sorununu sosyal psikolojik boyuttan toplumsal boyuta taşıyan olgu, kişinin tanımlanmasında ağırlıklı olarak onun (yaş, cinsiyet gibi) kişisel özelliklerinin değil, (hem öznel hem de nesnel anlamda) gruba ilişkin aidiyetlerinin rol oynamaya başlamasıdır. "Bunlar kimler" ya da "bunlar kimlerden" soruları ile herhangi bir tür grubun kolektif kimliğine gönderme yapılmaktadır. Kimliğin toplumsal yönü onun olmazsa olmaz boyutudur. Bu nedenle kimliği, bireyin toplumsal olarak inşa edilmiş tanımlanışı olarak anlayabiliriz. Kişisel (ben kimim?) psikososyal (biz kimiz?) kimliklerin dışında, toplumsal kimliklerimiz bakımından, çeşitli küçük grup kimlikleriyle birlikte, üç ana kimlik öbeğini belirlemek mümkündür. Buna göre toplumsal-kültürel bağlamda, cinsel, sınıfsal ve ulusal

(yerel-bölgesel) kimliklerimiz çeşitli toplumsal çatışma ve bütünleşmelerin konusu olmaktadır (Aydın, 1999: 14)

Her toplum kendi kültürel ve sosyal değerleri doğrultusunda bir kimlik repertuarına sahiptir. Toplum, üyelerini bu nesnel kimliği kabullenmeleri doğrultusunda eğitir. Toplumun bireyleri geliştikçe bu nesnel kimliği öznelleştirerek içselleştirme yoluna giderler. Böylece sosyal (nesnel) kimliğin yanında öznel bir kimlik de geliştirilmiş olur. Yalnız öznel kimlik, nesnel kimliğin var olduğu durumlarda mümkündür. Nesnel kimlik olmadan öznel kimliğin oluşturulması ve geliştirilmesi ve yaşaması imkansız olarak görünmektedir (Kuşat, 2003, 48).

Pozitif kimlik duygusu, rasyonel olmayan, birtakım psikonevrotik ve nevrotik karakterli kendini inkar ve başkalarına olan nefret duygusunun giderilme-sine olanak sağlar. Bu çeşit olumlu bir kimlik, sosyal ortamın yani içinde yaşadığı grup, ulus yada kültürün ona sunduğu anlamlı desteğine bağlıdır. Bu nedenle, bireyin içinde yaşadığı sosyolojik formülasyon kişinin yetişmesinde, gelişmesinde oldukça önemlidir. (Kuşat, 2003, 50).

Zira toplumsal kültürü oluşturan, değerler, idealler ve semboller normların belirginleşmemiş olduğu toplumlarda ergen veya birey neye değer vereceği konusunda bir karmaşa yaşar (Kula, 67)

Toplum bireylerini bilimli bir ekonomik amaç uğruna yönlendirmek, kimlik ve birlik duygusunu geliştirir. Başarılı bir birey toplumsal entegrasyona yönelirken, başarısız olanlar kimlik yoksunluğu ve toplumsal entegrasyondan uzaklaşırlar. Özgüvene sahip kimseler belirli bir süreçte kolektif bir toplumsal birliğe doğru dengeli bir benlikle, organize olmuş bir birlikle, toplumsal bir realite içerisinde entegrasyona uyum sağlarlar ki bu duyguya benlik kimliği (ego-identity) denir.

1.3.2.1.Ulus Kimliği (Milli Kimlik)

Uluslararası siyaset açısından modern çağın toplumsal örgütlenişi, bütün toplulukların bir "ulus" formu içinde örgütlenmesini dayatmıştır. Buna bağlı olarak ister doğal bir süreç sonucu olsun isterse belirli zorlamalar ve etkilerle olsun, bütün cemaatler kendilerini belirli bir "ulus" tasavvurunca belirlenmiş bir alanın içinde bu alanı dolduracak

şekilde ya genişletmişler ya da kendileri bu alana sıkışmaya itilmişlerdir. Anthony D. Smith'in "ulusal kimlik" dediği bu çerçevenin temel özellikleri,

- (1) ortak bir tarihsel toprak yahut yurt kavrayışı,
- (2) ortak mitler ve tarihsel bellek,
- (3) ortak bir kitlesel kamu kültürü,
- (4) bütün fertler için bağlayıcı bir hak ve ödevler sistemi ve
- (5) ortak bir ekonomidir (Yıldız, 2007: 13).

Uluslararası kimlik, kökeni itibarıyla, milliyetçilerin tanımladığı bir kimlik özdeşimini ve bilincini içerir. Genellikle bu kimliğin bileşenleri, kozmopolit olmayan köylülükte/ halkta saf halde bulunduğu inanılan ve tarihin derinliklerinde bulunacağı varsayılan "ulusal" formlara, değişmeyen ya da çok az değişen bu kitle aracılığıyla varılabileceği düşünülen kurgusal unsurlardır (Aydın, 1999: 50).

1.3.2.2.Etnik Kimlik

Etnik kimlik, belirli bir topluluğun üyelerinin kendilerini, diğer topluluk üyelerinden ayırt eden, farklılaştıran bir aidiyet duygusudur. Bu duygu, topluluk üyelerinin kendilerini belirli bir "biz" in mensupları olarak, "onlar"dan farklılıklarını vurgulayarak kendi içlerinde birleştirmektedir (Bilgin, 2007: 65).

Etnik kimlik, ferdin içinde yaşadığı toplumdaki yaygın kültür unsurlarından farklı olarak, orijinal bir kültürel sistemin yapı özelliklerini nitelik itibarıyla taşımasıyla ortaya çıkan bir kimlik türüdür. Millî kimliğe olan bağlılık azaldıkça başka kimlik arayışları artmakta, etniklik önem kazanmaktadır. Etnik özellikler, kültürel entegrasyonun sağlanamadığı, kültürler arası mesafenin (inner cultural distance) olduğu toplum yapılarında görülebilecek potansiyel bir sosyal tabakalaşma unsurudur (Birkök, 1994: 113).

Hemen bütün etniklik tanımlarında, dil, din, kültür olguları öne çıkmakta ve grubun ayırt edilebilir özelliğine vurgu yapılmaktadır. Etnikliğin en ayırt edici özelliklerinden olan dil ve din yanında artık bugün kültür de etnik kimliğin belirlenmesinde öne çıkmaktadır. (Önder'den akt. Gürsoy, 2006: 48).

Etnik grup, farklı sosyo-kültürel özelliklere sahip olan ve genellikle üyeleri arasında nesilden nesile aktarılan kendine has özellik, değer ve yargıları olan topluluk veya gruplar şeklinde de tanımlanabilir. Burada, grubun kendisini farklı kılan özellikler önemli bir yere sahiptir. Bunlar, grubu farklı kılan ayırt edici özelliklerdir. Bu özellikler, grubu genel içerisinde ayırt edilebilir kılar; çoğunlukla, sosyal yapı içerisinde bir başkalaşmayı beraberinde getirmez. Grup, toplumun bir parçası olmaya devam eder. (Türkdoğan'dan akt. Gürsoy, 2006: 49-50).

1.4.GELENEKSEL, MODERN VE POSTMODERN SÜREÇTE KİMLİK

1.4.1.Geleneksel Kimlik

Bazı düşünürler kimlik kavramının modern döneme özgü bir kavram olduğunu iddia etmektedirler.

Bu görüşte olanlara göre kimlik, her şeyi ve herkesi nitelemez; belirli bir tarihte ortaya çıkmıştır ve belirli bir sürece işaret etmektedir. Bu görüşte olanlar, görüşlerini şu sebeplere dayandırmaktadırlar:

Kimlik kavramı, tarihsiz, geçmişi olmayan tarihsiz bir kavram değilse, onu belirli bir tarihsel bağlama oturtmak gerekir. Kimliklerin, bireylerin özneliğiyle ilgili boyutlara sahip olması bunun aksini göstermez, zira bizzat bireyin kendisi de tarihsel bir inşa olarak görülebilir; zaman ve mekâna aşkın, "her türlü sosyal ve tarihsel bağlamdan bağımsız evrensel antropolojik bir geçerliğinden" söz edilemez (Bilgin, 2007: 45).

Kaufmann, kimliğin, köklü ve geniş bir tarihsel eğilimle, yani bireyin kendini ortaya koymasıyla (affirmation) bağlantılı olduğunu savunur. Ona göre, kimlik, tarihsel ve içsel olarak modernliğe bağlıdır. Geleneksel toplulukta bütünleşmiş (entegre) durumdaki birey, bugünkü anlamda kimlik sorunu çıkarmıyordu, yaşamıyordu, eğer şimdi kimlikler çağına girmişsek, bu, kimliklerin kendi kendine işlememesinden, her biçime girebilen (proteiforme) bir özellik taşımalarından ve inşa edilmeleri gerektiğindedir. Bireysel kimlik duygusu 19.yy'da yavaş yavaş yayılmaya başlamış ve romantizm, bunun en canlı tezahürlerinden biri olmuştur. Ancak bu ilk modernitedir ve burada kimlik sorunu ortaya çıkmamıştır; çünkü kimlikler yukarıdan gelmekte, tahsis edilmektedir. 20. yy.'ın ilk yarısı bu konuda bir değişiklik getirmemiştir. 1960'lı yıllar, gerçek bir dönemeç olmuştur. Bu

yeni dönemde artık özneler, kendi kendini inşa etmek zorunluluğuyla karşı karşıya kalmıştır (Bilgin, 2007: 52).

Gerçekten de modern birey anlayışının bir tarihi vardır. Bu anlayış, genel olarak 15.yy'a kadar uzanmaktadır. Rönesansla birlikte, insanın dünyada yaşama ve kendini tasarlama tarzında bir değişiklik ortaya çıkmaktadır. Birey, kaderi üzerinde belirleyici bir rol oynayan geleneksel güçlerden sıyrılmaya, "Ben" demeye başlamaktadır. Daha önceki toplumlarda (ilkel, antik, ortaçağ vb), doğumundan itibaren bir ilişkiler dokusu tarafından sarmalanan ve tüm varoluşu sosyal grubu (aile, aşiret, klan, kast, etnik grup, vb) tarafından belirlenen insan, kendisini aşan ereklere tabi olarak yaşamaktadır. İnsanın bu konumunu değiştirerek birey haline dönüşümü aşamalı bir şekilde gerçekleşmiştir. İlk olarak, dünyaya (mevcut düzene) kıyasla bir kopma hareketi (Hıristiyanlık) şeklinde başlamış ve uzun süren bir 'kuluçka' döneminden sonra insan Hakları düşüncesi (Hobbes, Locke, vb.) ve Aydınlanma felsefesi içerisinde gelişmiştir. Bireyselciliğin tarihinde, insanları cemaatlerin hâkimiyetinden kurtaran sekülerleşmenin de önemli bir yeri olduğu genellikle kabul edilmektedir (Bilgin, 2007: 57).

Biz araştırmamız gereği kimlik kavramının moderniteye özgü olduğunu kabul edemeyiz. Çünkü araştırmamızda kimlik kavramı ile din olgusunu ilişkilendireceğiz. Din olgusunun geçmişi ise moderniteyle başlamak şöyle dursun çok eskilere hatta ilk insana dayanır.¹ Bu sebeple bu tezi (kimlik kavramının moderniteyle ortaya çıktığı tezini) konu ile ilgili bir görüş olarak verip karşı tez üzerinde odaklanacağız.

Özyurt'a göre 'kimlik' ve 'kimlik sorunu' sadece modernliğe özgü olarak kabul edilemez. "Modernlik öncesinde bireysel kimlik sorunu yoktur" demek modernlik öncesinde tüm hareketlilikleri, değişimleri ve dolayısıyla da tarihin kendisini yadsımak anlamına gelir (Özyurt, 2005: 183-186).

Ona göre, kimlik kavramının moderniteyle ortaya çıktığı savının bilimsel kılınması için modern toplumların karşısına avcı ve toplayıcı topluluklar yerleştirilmektedir. Bu girişim, modernlikle ilgili savların pekiştirilmesini kolaylaştırmaktadır. Modernlik öncesi tüm dönemlerde ve toplumlarda, insanların doğmuş oldukları topluluklar içinde

¹ İslam inancına göre ilk insan olan Hz. Adem bir 'peygamber'dir. Vahyi esas almasak bile, en azından ilkel kabilelerin dini inançlarının (örn.Totem inancı) olduğunu bilmekteyiz.

yaşamlarını ölene kadar sürdürdüğü iddiası, modernliği yüceltme isteği olduğu kadar, modernliğin özelliklerinin abartılma eğiliminin bir sonucu da olabilir (Özyurt, 2005: 182).

Modern öncesi dönemde siyasal ve dinsel kimlikler bulunmaktaydı. Yalnızca, modern öncesi dönemdeki kimlikler modern dönemde olduğu kadar siyasallaşmış değildi. Modern dönemde siyasi kimliklerin olduğunun en belirgin kanıtlarından biri diaspora haklarıdır. Ulus devletlerin kullandığı bütünlük ve ayrımcılık ölçütleri ile teokratik devletlerin kullandığı bütünlük ve ayrımcılık ölçütleri farklı farklı olmuştur. Modernlik öncesinde din ve siyaset iç içe olduğundan, dinsel kimlikler aynı zamanda siyasal kimlikler olarak da kurgulanmaktaydı. Modern dönemde ulusal bütünlük adına etnik ve kültürel azınlıklar baskı altına alınmaktadır; modernlik öncesinde ve modernliğin belli bir döneminde (1700'lerin sonlarına) kadar ise dinlerin, mezheplerin ve kiliselerin saflığını korumak için dinsel azınlıklara ve 'sapkın' (heretik) topluluklara baskı yapıldığı bilinmektedir. Bu olguların kimlikle ilişkilendirilmesi zor olmasa gerektir. Ayrıca bazı dinlerin ve mezheplerin etnik bir toplulukla özdeşleşmiş olması, etnik arılık arayışlarının ve etnik ayrımcılığın modernlik öncesinde de yaşanmakta olduğunu gösterir (Özyurt, 2005: 184).

Ayrıca, kimlik sorununu modern bir olgu olarak kabul etmek, Hıristiyanlık ve İslam gibi evrensel dinlerin mezhepler biçiminde kültür coğrafyalarına göre farklılaştığını (Ermeni Kilisesi, İran Şiiliği), hatta dinlerin kurumsallaşmış yapılarından koparak heteredoks, karma (syncretistic) yapılar oluşturduğunu ve bu dinsel parçalanma ve birleşme sürecine eşlik eden bireylerin benlik kaybını bilimsel açıdan değersiz bulmak anlamına gelir (Özyurt, 2005: 186).

Öte yandan, kimlik bilincinin oluşması için Öteki kavramının Antik Yunan'da kullanıldığı bilinmektedir. Greklerin, Öteki toplulukların insanlık açısından gelişmemişliğini, aşağılığını vurgulamak için 'barbar' terimini icat ettiklerini hatırlamak, bu dönemde ciddi bir kimlik sorununun yaşandığını anlamayı kolaylaştırır. Barbar tanımlaması on ikinci yüzyıldan on sekizinci yüzyıla kadar da din eksenli olarak yapılmış ve Hristiyan olmayanlar için kullanılmıştır (Sözen, 1999: 24).

Connolly'nin bu konudaki açıklamaları da Sözen'i desteklemektedir. Ona göre, Ortaçağ Hıristiyanlığının temelinde yatan düşünce dışsal ötekileri yaratır ve onlara 'paganlar, vahşiler, ilkeller, masumlar' ya da 'barbarlar' der (Connolly, 1995: 65).

Bütün bu açıklamalara şunu da eklemek gerekir ki; en başta farklı yazar ve düşünörlere dayanarak verdiğimiz kimlik tanımlamalarında gördük ki, dil, din, ırk, cinsiyet, meslek kimlik öğeleri olarak kabul edilmektedirler. Bu saydığımız öğeler modern dönemden önce de var olmuş, bireysel ve toplumsal kimliğin oluşumunda önemli rollere sahip olmuşlardır. Modern öncesi zamanlarda bireylerin dini inanışları yoktu diyebilir miyiz? Ya da ırkları, dilleri, cinsiyetleri, meslekleri ve bunlara bağlı olarak üstlendikleri rolleri, tanımlanmaları söz konusu değil miydi? Örneğin, Hz. Muhammed'in doğduğu ve yaşadığı Mekke ve Medine şehirlerinde farklı din (Putperestlik, Hıristiyanlık, Yahudilik) ve ırktan (Arap, Acem) insanların olduğunu kaynaklardan öğreniyoruz. Dolaysıyla, kavram her ne kadar modern dönemde fark edilip tartışılmaya başlansa da, bireysel ve toplumsal hayattaki (uygulamadaki) varlığı çok eskilere dayanmaktadır.

1.4.2.Modernite ve Kimlik

Modernizmle birlikte insanoğunun yaşayışında ve düşünüşünde bir takım değişiklikler ortaya çıkmıştır. Moderniteyle beraber;

1-)Her şeyden önemlisi modernlik, bir başkaldırı ruhu taşıymaktaydı. Bu yüzden, geleneğe, yasaklara ve ayrıcalıklara başkaldırı davranışı yaygınlaştı. (Touraine, 2004: 25, 44)

2-) Modernizmle ortaya çıkan gelişmelerden biri de dinsel düşünceyi sorgulama ve dinin birey üzerindeki eski hâkimiyetini kaybetmesi olmuştur. Modernlik, toplumun kutsal bir vahye göre değil, bilimsel, teknolojik, akılcı etkinliklere uygun olarak örgütlenmesini öngörür. Toplumun merkezindeki Tanrı'nın yerine bilimi koyarak, dinsel inançlara -en iyi olasılıkla- ancak özel yaşam dâhilinde yer bırakır (Toruaine, 2004: 23,24).

3-) Modernizm, akılcılık, büyü bozumu, dünyevileşme, bilimsellik, ilerleme (Touraine, 2004, 45-23-81) gibi genel ilkeler; demokrasi, cumhuriyet, özgürlük, eşitlik, yurttaşlık gibi siyasi ilkeler içermektedir. (Touraine, 2004: 17-117-111)

4-) Giddens modernitenin kuramsal boyutlarını şöyle sıralamaktadır: Kapitalizm (rekabetçi emek ve ürün piyasaları bağlamında sermaye birikimi), endüstriyalizm (Doğanın dönüştürülmesi "yapay çevren" in gelişimi), gözetleme (Enformasyonun ve toplumsal denetlemenin kontrolü), Askeri iktidar (Savaşın endüstrileşmesi bağlamında şiddet araçlarının kontrolü) (Giddens, 2004: 64).

Modernizmle gelen bu değişimler bireyin kendisini tanımlayışını ve kimlik oluşumunu derinden etkilemiştir. Çünkü, sözü edilen değişimler, ilke ve teori düzleminden pratik toplumsal düzleme geçtiğinde, o zaman hesaplanan ya da hesaplanamayan bir takım değişiklikleri beraberinde getirmiştir.

Modernliğin kimlik sorununun en belirgin yönü; modernliğin birincil toplumsal çözücü ve insanları bireyselleştirici biçimde toplumsal yapıyı dönüştüren etkisinden kaynaklanır. Modernlikte kimlikler modernlik öncesine oranla daha az verili olarak sunulur. İnsanlar çeşitli kimlikler arasında bir seçim yapma zorunluluğu ile karşı karşıyadır. "Ne" veya "kim" olacağına karar vermek özgürlük ve sorumluluğuna sahiptir. Olası kimliklerin sayısı arttıkça insan edinmek istediği kararlı, muteber bir kimliğin kabul edilmesini sağlamak zorundadır. Mevcut kimlik tipleri içinden seçilen kişisel kimlik, seçimin yapıldığı andan itibaren fark edilen yeni kimlikler tarafından sürekli bir sorgulamaya tabi tutulur. Bu nedenle, insanlar kimlik seçimlerini doğru yaptıklarından ve bu kimliği gelecek yaşamlarında değiştirmeyeceklerinden tam olarak emin olamazlar. Modernlik sürekli bir değişme, devinim, devrilme ve yenilik sürecini kapsadığı için, herhangi bir kimliğin mutlak olarak sabitlenmesi mümkün değildir. Modern dönemde kimlikler, moda olarak cazipleşebilir, eskiyebilir. Bu durum bireylerin dinamik bir biçimde kimliklerini yenilemesini gerektirir. Bunun sonucunda insan bir anomi durumu, dünyada kendini hiçbir yere ait hissetmeme gibi çok büyük bir yabancılaşma durumu yaşayabilir. Birey toplum ilişkisi veya sosyal roller ve başkalarının bireyden beklentileri, modern kimlik sorunun ortaya çıkaran diğer etkenlerdir. Bireyin çok katmanlı ilişki içinde olması kimliğinin belirlenmesinde zamanla birbiriyle çatışması olası olan, farklı referans gruplarıyla bağlantısının bulunduğu anlamına gelir. Çoğu zaman hangi referans grubunun kişisel kimliğimizin belirlenmesinde öncelikli bir konuma sahip bulunduğunu karar vermek güçleşir. Modern toplumda insanlar arası ilişkiler soyut ve kurumsallaşmış bir biçimde yürütülür. Akrabalık ilişkileri zayıflamış, yerel tanışıklık imkanı azalmış, coğrafi ve sosyal hareketlilik uzun süreli ilişkilerin kurulmasını zorlaştırmış, ekonomik

faydacılık bireyin boş zamanlarını rasyonel olarak kullanmasını gerekli kılarak, bireyi soyutlaştırmıştır. Modern insan, dayanışma ve paylaşmanın erdemini anlamayacak tüketici insan haline gelmiştir (Özyurt, 2005: 187-188).

Batı kültüründe kimlik ile parçalanmış hayat arasında bir ilişki vardır. Nitekim Modernleşme, bir taraftan farksız, tek bir kimlik üzerine inşa edilmiş bireyler yaratmaya çalıştı. Bunu yaparken de farklı olanları "öteki"leştirmek suretiyle, kendisinden olanlara sunduğu kimlikleri, kutsadı. Diğer taraftan bir bütün olan insanı, gündelik hayatın içersinde parçalara ayırdı. Rol farklılaşması ve sathi ilişkiler, insanın çeşitli yönlerine ilişkin özelliklerini kimliğe dönüştürdü ve bu bir sürü kimliği etrafa saçtı. Parçalanmış hayatın etrafa saçılan kimliklerini toplama kudretinden ve imkânından mahrum kalmış olan birey, eline tutuşturulan ilk kimliği, bütün olarak kendisi sanmaya başladı (Habermas, 2005: 23).

Diğer taraftan dinin geri plana itilip, akılcılığın ve bilimin öne alınması, Vahyin hayatı anlamlandırmasına engel teşkil etmiş, hayatını anlamlandırma konusunda yalnız kalan birey her sorumluluğu tek başına üstlenmeye kalkmıştır.

Dolayısıyla, varoluşun doğadan ya da bir tanrıdan gelen bir amacı olduğu düşüncesi inanılabilirliğini yitirince rasyonel, sorumluluk taşıyan failer olduğumuz yolundaki zorlama gündeme gelir. Bu önceki sorumluluk kaynakları öldüyse sorumluluğu alacak yeni bir fail yaratılmalıdır çünkü. Varoluşsal acıya ondan kendimizi sorumlu tutarak anlam veririz. Sorumlu Tanrı olamaz, onun kötülüğün sorumluluğundan korunması gerekir. Doğa olamaz. Eğer biri olmak zorundaysa, biz olacağız. Biz sorumlu failer olmak zorunda kalacağız (Connolly, 1995: 111).

1.4.3. Postmodernite ve Kimlik

Habermas ve Amin, modernizmi "tamamlanmamışlık" ekseninde ele alıp ilerletmek istemekte; Beck modernliği radikalleştirmek gerektiğine inanmakta; Giddens, modernliğin zaten radikalleşmesi aşamasında olduğunu düşünmekte ve modernizme olan inancını devam ettirmekte; Wagner, genişletilmiş liberal modernlikten dem vurmakta; Touraine, modernliğin yanlış yorumlarından bahisle yeni biçimlerini öne sürmekte ise de modernizmin postuna yerleşmeye çalışan postmodernist görüşler tartışma alanına gün geçtikçe daha fazla nüfuz etmeye başlamışlardır (Tatar, 2008: 210).

Bütün bu yaklaşımların yanında postmodernizmin nasıl bir şey olduğuna ilişkin genel kabul görmüş tarifler şu şekilde özetlenebilir:

Postmodernizm, öncelikle modernlikle bir hesaplaşma demektir. Postmodernizm, modernlik projesinin sorgulanışını ve modernliğe duyulan inancın yitirilmiş olmasını, bir çoğulculuk ruhunun var olduğunu ve nihayet dünyayı evrensel bir bütünlük olarak algılayan ve kesin çözümlerle, sorulara tam yanıt bekleyen bakış açısının/yaklaşımın kabul edilmemesini öngörmektedir (Kızılcelik, 1996: 37).

Postmodernizm, sosyo-kültürel, ekonomik ve ideolojik tarih içerisinde modernizmin dürüst ilkelerinin ve uğraş alanlarının artık işleyemediği, ama yerlerine (modernliğin temel parametrelerinin) tam anlamıyla yeni bir değerler sisteminin de konmadığı bir geçiş döneminin zirvesidir (Adair, 1994:26'dan akt. Kızılcelik, 1996: 36).

Postmodernizmin diğer özelliklerinden bazıları kısaca, 'etnikliğe önem verilmesi', 'görelilik', 'ironi', 'bütünlük arayışının kaybolması', 'gerçeğin yerini imajın alması', 'eklektizm ('her şey gider' anlayışı), 'kurallığın bozulması', 'belirsizlik/muğlaklık', 'çoğulkültürcülük', 'şizofreni', 'anarşi', 'heterojenlik', 'rastlantısallık', 'yerellik' ve 'dine dönüş' olarak özetlenebilir. (Ayrıntılı bilgi için bkz: Kızılcelik, 1996, 36-47).

Postmodern teori aynı zamanda çok katlılık, çoğulluk, bölük pörçüklük ve belirlenmemişlik lehine toplumsal ahenk konusundaki modern varsayımları ve nedensellik kavrayışlarını reddeder. Yine, toplumsal ve dilsel olarak, merkezlesmiş ve parçalanmış öznenin yana çıkarak modern teorinin büyük çoğunluğunun ifade ettiği akılcı ve birleşik özneyi iptal eder. Modernizmin akılcı mutlakçılığı, postmodernizmin her türlü temelliliği reddeden göreceliğin mutlaklaştırılmasına dönüşerek, hakikat görecelikle temellendirilmektedir. Böyle bir fikir arenasında kimlik/kimlikler siyasî projelerin bir aracına dönüşmekte, tanımlamalar "proje"lere göre yapılmaktadır. Değişen odur ki, modernizm tekil kimlik inşası ile meşgul olurken, bireyin yalıtılmış hayatından dolayı kimliğin parçalara ayrılması sonucunda, bu parçalanmayı daha da ileri götüren post modernizm parçacı kimlik projeleri ile ortaya çıkmaktadır (Kellner, 1998: 18).

Kimlik ve benlik, geleneksel toplumlarda, bireyin "her şeyini" veya neredeyse "çok şeyini" tanımlamaktaydı. Bu nedenle de geleneksel toplumlarda kimlik, önemli bir statü ve saygınlık kaynağı olarak merkezi bir rol oynamaktaydı. Günümüzde ise, kimlik ve belikler alanında bir patlama yaşandığı, tekil kimliklerin çoklaştığı ve bu dönüşüme paralel olarak kimliklerin önem düzleminde de bir düşüş yaşandığı gözlemlenmektedir. Bir anlamda, kimlik ve benlik çok kolaylıkla edinilen bir süreci gerektirdiği, çoklu bir yapıya kavuştuğu ve sürekli bir yapıp bozulan veya bir gömleğin değişimi gibi sürekli değişiklik arz ettiği, anlık ve durumsala ilişkin bir olguya dönüştüğü için ciddi bir anlam ve önem azalmasına neden olmuştur. Sayar'ın ifade ettiği gibi "kişi bu kimliklerle özdeşleşse de onların varlığını 'olmazsa olmaz' bir durum olarak yaşamamaktadır (Kızmaz, 2006: 35).

Post modern kimliklerin değişkenliği, kırılabilirliği ve kimlik olanaklarının bunaltıcı çeşitliliği, kişisel kimliğin yeniden oluşturulması yönünde olumlu fırsatlar sunarken aynı zamanda edinilen kimliklerin sabitlenmesini zorlaştırır. Çoklu, özgürce seçilen ve kolayca kullanılıp atılan post modern kimlikler, bir yere aitlik duygusunu yaşatmayan istikrarsız kimliklerdir. Kimliklerin istikrarsız olması, bireyliği ve toplumsal uyumu erozyona uğratar. Post modern kimlikler genellikle hâkim uzlaşmalara, yaygın kabullere, ahlaksız düzene karşı inşa edilir. Bu nedenle günümüzde, post modern benliklere ilişkin ahlaki olmayan ya da ahlaken tehditkâr bir şeyler vardır. Modern kimlikler, insanın toplumsal yönünü öne çıkarırken, post modern kimlikler tüketiciyle ilgilidir. Modern kimliğin konumu, insanın mesleği, kamusal alandaki işlevi etrafında oluşurken, post modern kimlik; görünüşler, imajlar ve tüketime dayanan boş zaman faaliyetleri çerçevesinde oluşur. Post modern kimlik, bir boş zaman ürünüken, modern kimlik kişinin kim olduğunu (meslek, aile, politika gibi) gösteren temel tercihleri içine alan ciddi bir meseledir. Popüler kültür ürünleri, kimliğin yapaylığını, verili bir şey olmadığını, son derece temel ahlaki ya da psikolojik niteliklerden çok bir seçim, tarz ve davranış meselesi olduğuna işaret eder. Popüler kültürün üretmiş olduğu imajların, sürekli etkisi altında bulunan ve bu imajların arkasında bulunan ideolojiler tarafından yönlendirilmeye açıktır. Post modern kimlikler, küreselleşme olgusuyla yakından ilişkilidir. Harvey, post modernliği açıklarken "zaman mekân sıkışması" ve "sermayenin hareketliliği" gibi olgular üzerinde durarak post modernliğin küreselleşme ile bağlantısını da ortaya koymaktadır. Sermayenin hareketliliğinin artmasının post modern düşünce üzerindeki etkileri, Harvey'e göre; modanın, ürünlerin, üretim tekniklerinin ve emek süreçlerinin, fikirlerin ve ideolojilerin, değerlerin ve yerleşik uygulamaların uçarılığında ve gelip geçiciliğinde de bir artışa

neden olur. Uçarılık ve gelip geçicilik, tepkisel olarak karşıt eğilimlerin güçlenmesini, kimlik ve yer arayışlarını ortaya çıkarmıştır. Zaman mekân sıkışması, yani küreselleşme, etrafımızda gelişmekte olan gerçeklikle başa çıkma yetimize zarar verir. Bireylerin olaylara doğru tepki vermesini güçleştirir. Bu da modern veya eski kimliklere yönelik yeni bir arzuyu ortaya çıkarır. Bugün kimlikte post modern eğilimlere rağmen, çoğu zamanda bu eğilimlere tepki olarak, modern kimlik anlayışının varlığını devam ettirdiğini ve zaman zaman da canlanma sürecine girdiği görülmektedir (Özyurt, 2005: 196, 198).

Castell'e göre, bu yeni dünyada kimliklere gereksinim yok: Temel güdüler, iktidar koşusu ve benmerkezci stratejik hesaplamaların ve makro toplumsal düzeyde 'barbar göçebe bir dinamiğin; sınırlarını arttırma tehdidi yaratan uluslar arası siyasi- hukuki ve medeni kuralları sorunlu hale getiren hazzı bir unsurun niteliklerini" görüyoruz (Castell, 2007: 535).

Post modernlikte, hayatın olumsuzluğu ve şeylerin kırılabilirliği daha canlı ve zorlayıcı bir hale geldiği halde ortaya çıkardıkları sorunlar hakkında düşünme çabası, devlet merkezli söylemin marjlarına itilmektedir. Yerleşik disiplin ve kurallar giderek daha sık olarak onları haklı çıkaran geleceğe güvenilir olmayan bir biçimde bağlı keyfi kısıtlamalar olarak yaşanmaktadır artık. Hınç daha genel ve keskin hale gelmekte ve kötölemek için daha çok hedef aramaya başlamaktadır. Siyaset gelecekle daha uyumsuz, bugünün taleplerine daha fazla kilitlenmiş, çekilen acılara karşı daha az duyarlı, acı çektikleri göz ardı edilemeyenleri de disiplin altına sokmaya daha yatkın hale gelmiştir. Post modern durum bireyin günlük ortak yaşama olan sevgi bağını tehlikeye atmakta, bireyliği disiplin altına almakta, bugünün kararlarını ürettikleri gelecek kaygısından koparmakta ve halen belirsiz bir özgürlük pratiğinin var olduğu yerli yerine oturmuş bağlamları sarsmaktadır (Connolly, 1995: 44).

1.5.KÜRESELLEŞME VE KİMLİK

Giddens'a göre küreselleşme, uzak yerleşimleri birbirlerine, yerel oluşumların millerce ötedeki olaylarla biçimlendirildiği ya da bunun tam tersinin söz konusu olduğu yollarla bağlayan dünya çapındaki toplumsal yoğunlaşması olarak tanımlanabilir. Bu, diyalektik bir süreçtir; çünkü bu tür yerel oluşumlar, onları biçimlendiren çok uzak ilişkilerin tam tersi doğrultuya da yönelebilirler. Yerel dönüşüm, toplumsal bağların zaman ve uzam üzerinde yanlamasına genişlemelerinin bir parçası olduğu için, küreselleşmenin

de parçasıdır. Böylece, bugün dünyanın herhangi bir yerinde kentler konusunda çalışan biri, bir bölgede meydana gelen olayların buradan sınırsız uzaklıkta işlerlik gösteren etkenlerden -dünya parası ve ürün pazarları gibi etkenler- etkilenme olasılığının yüksek olduğunun farkındadır. Sonuç ile de, tek bir doğrultuda işleyen genellenmiş bir değişimler kümesi değildir (hatta buna pek rastlanmaz); birbirlerine karşıt eğilimlerden oluşur. Singapur'daki bir kentsel alanın artan gelişmişliği, küresel ekonomik bağları içeren karmaşık bir şebeke yoluyla Pittsburgh'da yerel ürünleri dünya pazarlarında rekabete giremeyen bir bölgenin yoksullaşmasıyla nedensel biçimde ilişkili olabilir (Giddens, 2004: 69).

Bauman'a göre ise, küreselleşme fikrinden çıkan en derin anlam, dünya meselelerinin belirsiz, kuralsız ve kendi başına buyruk doğasıdır; bir merkezin, bir kontrol masasının, bir yönetim kurulunun, bir idari büronun yokluğudur. Küreselleşme, başka bir ifadeyle Jowitt'in 'yeni dünya düzensizliği'dir (Bauman, 1999: 69).

Küreselleşmenin birçok boyutundan (Ekonomik, Kültürel, Siyasi vb) bahsedilmektedir fakat bizi burada asıl ilgilendiren yönü, onun kimlikle olan ilişkisidir.

Bayart küreselleşmenin kimlik açısından getirdiği tehditlerin yarattığı tedirginlikleri şöyle ifade etmektedir:

Modern dünyada farklılıkların kaybolması diye bir hayalet dolaşmaktadır. Modern dünya tek tipleşmeden çekinmekte ve bu yüzden de "kimlikle ilgili genel bir kaygı" duymaktadır. Pierre Hassner, bu kaygılarını şöyle açıklıyor: "Meşhur kültürel kimliklerin modernleşme, Amerikanlaşma, televizyon, yaşam tarzlarının tek tipleşmesi tarafından siliniyor olmasından korkuyorum, ama aynı zamanda bu evrensellik ortamında, ayrı olma gereksiniminin güçlenmesinden de korkuyorum. Bugün, diğerlerine karşı koyabilmek için abartılı bir kültürel kimlik edinilirken Amerikanlaşıyor." (Bayart, 1999: 22).

Özyurt, küreselleşme sürecinde oluşan kimlikle ilgili değişimleri şöyle sıralamaktadır:

a) Küreselleşme sürecinde belli bir kimlik biçimi değil tüm kimliklere (ulusal kimlikler dâhil) olan ilgi ve bağlılık artmıştır.

b) Bütünleşme açısından farklı yönlere gönderme yapan kimlikler gündemdedir.

c) Kimlik hem sabit mekân arayışı (toplulukçuluk, fundamentalizm) hem de hayatın belli kesitinde kişisel stratejik tercihler (postmodern kimlikler) halini almıştır.

d) Kimlik toplumsal tabakalaşmanın yeni araçları haline gelerek, küresel zenginleri ve küresel yoksulları var etmiştir.

e) Kimlik hem egemen güç ve çevrelerden özgürleşmeyi ifade etmekte hem de yeniden egemenlik kurmanın aracı haline gelmektedir.

f) Kimliklerin güçlenmesi bir yandan demokratik bir toplumu mümkün kılarken, diğer yandan ayrımcılık zihniyetini güçlendirmektedir.

g) Kültürel karşılaşmaların farklılıkları ortadan kaldırıcı biçimde işlediği yerde, kimlik özgün bir direnme odağı haline gelmekte ve bu karşılaşmalardan etkilenerek yeniden yapılanmaktadır.

h) Kültürel karşılaşmalar üst kimliklerin ortaya çıkmasına yol açmaktadır (Özyurt, 2005: 290).

Küreselleşme süreçlerinin çelişik ve paradoksal doğası, küresel kimlikler ve küresel, ulusal ve yerel alanların yapılandırılması ile bölgesel ve hatta jeopolitik alanların yeniden düzenlenmesinde dini ve etnik kimliklerin yeniden önem kazanması gibi, çeşitli düzeylerde kümeleşen yeni kimlikler ortaya çıkarmaktadır. ((Bokser-Liwerant'tan akt. Çapcıoğlu, 2007: 330).

Küreselleşmeyle birlikte teknoloji ve iletişim alanında yaşanan baş döndürücü gelişmeler parçalı kimliklerin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Günümüzde kimliklerin siyasal boyutundan çok cinsiyet, yaş, evlilik statüsü, cinsel tercihler ve tüketim alışkanlıklarıyla sınırlandırılarak oluşturulmaya çalışılması, sözü edilen farklılaşma/parçalanma teorisinin bir ürünüdür. Kimliklerin böyle radikal bir biçimde parçalanması, Larrain'e göre, dört temel gelişmenin bir sonucudur. Birincisi; değişimin büyüyen adımları ve artan hızıdır. İkincisi; David Harvey'in zaman-mekân sıkışmasıdır. Üçüncüsü; dünyanın tüm ülkelerini ve bölgelerini etkileyen ekonomik olguların küreselleşme sürecinde çok büyük bir hızlanma yaşamasıdır. Dördüncü olarak; küreselleşme süreci, aynı zamanda gittikçe dünya çapında daha da birbiriyle ilişkili ve birbirine bağımlı hale gelen iletişimi, politikayı ve kültürü de etkilemektedir. Birçok yaklaşıma göre millet, tarihsel bir inşadır. Dolayısıyla millî kimlikler de tarihsel inşanın bir sonucudur. Oysa küreselleşme, bugünkü akışları ve sürekli tüketilmeyi ifade eder; yani

kültürelci bir içeriğe sahiptir. Küreselleşmeyle oluşan parçalı kültürel kimlikler günümüze ait özellikler taşır (Karakaş, 2006: 97-98).

Kimlik açısından bakıldığında küreselleşmenin genel olarak olumsuz etkilerinden söz edilmektedir. Şöyle ki;

Gördüğümüz, duyduğumuz her şey kimliğimizi, düşünme, iletişim ve davranış tarzlarımızı şekillendirir. Bu nedenle çağımızın bilgi yükünün ve hızlı akışının hayatımızı, giysilerimizi, tattıklarımızı, rüyalarımızı, hayallerimizi etkilemesi, sosyal yapıları sarsması kaçınılmazdır. İnanç, ideoloji ve fikirlerin sorgulanır olması, davranışları düzenleyecek değer, kural ve ölçüler konusunda kafa karışıklığı yaşanması, geçici, günlük, sapkın ilişkilere yönelmesi sık gözlenen bir durumdur. Küreselleştirme hızla ve yoğun bir baskıyla kimliğin sürekliliği ve tarihselliğine meydan okumakta, çeşitli kültürler arasında melezleşme ve "şeyleştirme" yaratmaktadır. Öngörülemezliği arttırıp, kontrolü azaltarak dünyayı bir "risk dünyası" konumuna getirirken, ülke ve bölgeleri risk toplumuna dönüştürmektedir. Bu süreç bireyi toplumsallaştırırken korku, endişe ve güvensizlik temelinde hareket eden "nevrotik bir vatandaş" haline getirmektedir (Tatar, 2008: 229).

Kimlik, idrak, inanç ve duygular farklı taleplerin olduğu kadar farklı değerlerin de bir ürünüdür. Bu bakımdan küresel güçler ve onların hizmet ettiği odaklar çıkarlarını kurumsallaştırmak için kimliklerini aşmak zorunluluğu duyarlar. Zira etkin sömürü merkezleri çıkarlarının kurumsallaşması ya da yükselmesi için kimliklerin yozlaşması ya da alçalmasını zorunluluk olarak görürler. Bunun için de zevk ve eğlence yoluyla bireylerin kitleleştirilmesine çalışılmaktadır. Zevk ve eğlence, kitleleştirme sürecinin en değerli araçlarından biridir. İnsanlara "ya şimdi ya da hiçbir zaman duygusu vererek kısa ve somut hedeflere yönelmesi sağlanır. Bu durum materyalist, pragmatik ve çıkarıcı bir tutum benimsemeyi gerekli kılar. Bu süreç geleneksel kültürün insani zenginliğinin özünü boşaltarak, yozlaştırmasıyla; folklorik değerlere indirgemesi sonucunu doğurur. Bireylerin kitleleştirilmesinde zevk ve eğlence teknolojilerinin çok önemli bir yeri vardır. Benliğinden ayrılarak kitle anaförüne katılanların kimlik konusunu çok da önemsemedikleri görülmektedir. Fertlerin, yaratıcı güçlerinin kaybolması oranında bir kitle hareketine katılma eğilimleri gittikçe artar (Yeniçeri, 2005: 240).

Küreselleşme, beraberinde ciddi bir kimlik krizi getirmektedir. İnsanların, birey ve toplum olarak kendilerini algılamaları, kim oldukları sorusunu doğru olarak cevaplandırabilmeleri, artık çok kolay değildir. Zorluk, kimliğin biyolojik aidiyet üzerine, toplumsal hayatın doğal akışı içerisinde, başta kültür, değerler ve ekonomi olmak üzere pek çok faktörün birlikte etkin olmasıyla inşa edilmesinden kaynaklanmaktadır. İnsanlığın içine sürüklendiği hızlı kültür değişimi, bireysel ve toplumsal kimlik inşa faaliyetlerini de hızlandırmıştır. Artık, hem bireylere, hem de toplumlara "kimlik"leri dikte edilmektedir. Toplum mühendisliği, Batı Uygarlığının dayattığı tek tip moderniteyi, yeni kimlikler inşa ederek kalıcı hale getirmeyi hedeflemektedir. İşin en kötü yanı, kimliğin oluşumunda etkin olan bütün aidiyetler de yeniden inşa edilmeye çalışılmaktadır. Belki eskiden, sadece ne olduğumuzla, ne olduğumuza inandığımız arasında sorunlar vardı; şimdi, buna ne olduğumuz ve ne olduğumuza inanmamız gerektiği hakkında bize söylenenler de eklendi. Belki de sonuncusunun küreselleşme ile, ikinci bir "ben", yedek bir "ben" halinde daha bir öne çıktığını söylemek de mümkün. Çünkü, birilerine kim olduğunu söyleme hastalığı, hiç kuşkusuz eskiden de vardı; ancak, hiç bu kadar edepsizce olmamıştı herhalde...(Onat, 2009: 4)

Küreselliğin üretmiş olduğu enerji, içsel bakımdan yerel farklılıklara, dışsal açıdan da benzerliklere yönelen bir eğilim yarattı. İçsel durum için en çarpıcı örnek, toplumsal kimliklerin çok kültürlülük ve çok etniklilik biçiminde parçalanıyor olmasıdır. Çok kültürlülük ve çok etniklilik anlayışlarıyla toplumsal kimlik politikası üreten devletler, nihai amaç olarak genel bir üst kimlik oluşturmayı hedeflemektedirler. (Karakaş, 8)

Genel anlamda ulusal kimliği aşındıran ve gerilim yaşatan gelişme, küresel bazda oluşturulmaya çalışılan "küresel kimlik"tir. Çünkü küresel kimlik ulusal kimliğin dayandığı en temel nokta olan farklılıkları aşındırmaktadır. Bu çerçevede işleyen küresel süreç, "farklılıkların kaybolmasını öngören bir hayalet gibi ulusal kimlik üzerinde dolaşmaktadır. Ulusal kimlik sahibi modern toplumlar, dünyanın tekipleşmesinden çekinmekte ve bu yüzden de kimlikle ilgili genel bir kaygı duymaktadırlar" (Bayart, 1999:22).

Günlük yaşam üzerinde önemli bir etkiye sahip olan küreselleşme çoğu zaman çelişkilerle çevrelenmiş ama aynı zamanda dönüştürücü etkisiyle işleyen bir süreçtir. Bu biçimiyle, ulus devletlerin ve ulusal kültürel kimliklerin çeşitli alanlardaki egemenliğini aşındırarak yeni bir düzene geçişi ifade etmektedir. Gelişmeler ve gelişmelere verilen tepkiler, bu yeni sürecin küresel ve yerel olmak üzere iki boyutunun olduğunu

göstermektedir. Geç modern dönemde ortaya çıkan küreselleşme, küresel kitle kültürü aracılığıyla kendini hissettirmektedir. Küresel kitle kültürü ise kültürel üretimin modern araçlarının egemenliğindedir. Bu anlamda, küresel kitle kültürü Amerikan merkezlidir ve daima İngilizce konuşur. En önemli özelliği ise kendine özgü bir küresel türdeşleştirme işlevine sahip olmasıdır. Diğer bir ifadeyle, farklılıkları özümseyerek daha büyük, her şeyi kapsayan Amerikan tarzı bir anlayıştır. (Hall, 1998:47-49).

İçinde bulunduğumuz çağ, 'sıvı modernlik' çağı olarak niteleyen Bauman (2005), bireyler arası gevşeyen ve zayıflayan bağlar nedeniyle, insani etkileşimleri betimlemek için yapılan kavram yerine 'ağ' kavramının ikame edilmesini, çağın havasına daha uygun bulmaktadır. Geleneksel toplumlarda ve ardından ilk modernlik dönemi toplumlarında, sosyal yapıları, insanları kolayca çözülemeyecek bağlarla birbirine bağlamak için varken, ağlar, bağlamaya yaradığı kadar koparmaya da yaramaktadır.

Bazı yazarlar bu yöndeki gelişmeleri, 'toplumun sonu' adıyla dile getirmektedir. Thatcher'ın başbakan iken ortaya attığı "toplum yok; erkekler ve kadınlar var, onların aileleri var" sözünün ardından İngiliz sosyologlarının tartışmalarını hatırlatan De La Vega, günümüzde pek çok sosyoloğun da (Touraine, Urry, Appadurai, vb) bu görüşe katıldığını belirtiyor. Bu çerçevede çeşitli argümanlar öne sürülüyor: Toplum kavramı (ve bununla ilişkili olarak sosyoloji, yapı, ülke, ulus, sosyal bünye, vb), çağdaş dünyayı anlamada yetersiz kalıyor, artık yeni bir metafor gerekli; ulus odaklı bir kavram olan toplum, dünyanın geri kalan kısmından az çok bağımsız ülkeler bağlamında (Urry'e göre 1920'lerin ABD'si, Touraine'e göre 1950'li yılların endüstri toplumları anlamlıydı, ama tüm dünyayı kat eden ilişkiler ve ulusal sınırları aşan etkileşimler giderek daha belirleyici bir nitelik kazanıyor, toplumsal kurumlar çöküş süreci (desinstitutionnalisation) yaşıyor; dünyayı kateden kültürel koridorlar ve göç akımları, ulus ötesi topluluklar yaratıyor; kişiler arası karı bağların yerini sıvı, akışkan bağlar alıyor; dünyayı anlamada, 'akışkanlık' (fluidite) metaforu daha uygun görünüyor (Bilgin, 2007: 20).

Küreselleşme süreci, bütün dünyayı küresel boyutlu bir kimlik krizinin içine sürüklemiştir. Her toplum, kendi kültürüne, değerlerine, beklentilerine, konumuna göre bu krizden payını almaktadır. Bazı bölgelerde, belki sonuçları asırlar sonra uç verecek, kuyruk acısına dönüşecek trajediler yaşanmakta; insanlar kimlik adına birbirini öldürmekten çekinmemektedir. Bunun en acı örneği, Avrupa'nın orta yerinde Bosna Hersek'te, bütün insanlığın gözü önünde gerçekleşmiştir. Dünyanın hemen her yerinde,

her gün, kimlik adına insanlar öldürülmektedir. Vamık Volkan'ın tespitleri dikkat çekicidir: "Belli koşullarda, insanoğlu 'ötekileri' gözünü kırpmadan öldürebilir. Kimlik uğruna ortak bir terör dalgası başlatabilir ve sonuçları onlarca hatta yüzlerce yıl hissedilecek kitlesel travmalar gerçekleştirebilir. Ötekilerin aşağılanması ve öldürülmesi, buna karışan toplumlarda yeni politik ideolojilerin evrilmesine, var olan kültürel törenlerin zehirlenmesine ve yıkıcı hale dönüştürülmesine, geniş grup kimliğinin değişikliğe uğratılmasına yol açar; kısaca, onlarca belki yüzlerce yıl sonra yeni kitlesel trajedilerin oluşması için zemin hazırlar". (Volkan'dan akt. Onat, 2010)

Küreselleşme, olumlu ve olumsuz pek çok etkilerinin yanında, bir yandan birtakım evrensel nitelikli değerleri tüm insanlık için şemsiye değerler haline getirirken, diğer taraftan da, geleneklerin, muhtelif güç odaklarının, bazı egemen güçlerin etkilerini azaltarak, eski kimlik ve kültürlerin dirilmesine, birey bilincinin üzerindeki baskının en azından hafiflemesine yol açmaktadır. Bu bağlamda toplumun hemen her kesiminden bireyselliği öne çıkartan insanların yavaş yavaş varlıklarını hissettirmeye başladıkları gözlenmektedir. (Onat, 2010)

2. DİN

2.1.DİN TANIMLARI

Din hakkında pek çok tanım yapılmıştır. Bu tanımlardan her biri gerçekte dinin belli bir yönüne veya bazı yönlerine dayanmıştır (Okumuş, 2003, 53). Bazı din tariflerinde dinin bilgi veren (bilgisel) iddiaları, başka bir deyişle kognitif yanı ağır basmakta, konunun psikolojik cephesi ihmal edilmektedir. Bazı tanımlarda ise kognitif yanını aleyhinde olacak şekilde ahlak ve duygu konusu ön plana çıkmaktadır. Aslında dini inceleme ve araştırma konusu eden her disiplin, kendi işine yarayan bir din tarifiyle yola çıkmaktadır. Bir psikolog, dini çok kere, yaşanan bir tecrübe, bir sosyolog, içtimai bir müessese; bir kelimci, akıl ve nakille müdafaa edilebilen bir sistem olarak görür. Bu tariflere bir de dinin aleyhindeki görüşlere temel teşkil eden tarifleri (sözgelişi, Marx'ın, Freud'un veya Comte'un Tariflerini) katacak olursak, işin içinden çıkmak daha da zorlaşır (Aydın, 2007: 6).

Din'in ne olduğunu anlamaya, çoğu kez yapıldığı gibi, kelimenin sözcük anlamını araştırarak başlayabiliriz.

Arapçada etimolojik düzlemde din, 'd-y-n' fiil kökünden gelmekte olup borçlu olma; üstün gelme; idare etme, hâkimiyet kurma; otorite sahibi olma; yönetme; baş eğdirmek veya buyruk altına almak amacıyla güç kullanma; zora başvurma; itaat altına alma; köleleştirme; itaat, kulluk, kölelik, birinin buyruğuna girme; inanma, adet edinme; şeriat, kanun, mezhep, millet, izlenen örnek; usûl, âdet, hâl, tutulan yol, huy; yargı, sorgu, ceza ve mükâfat (karşılık), gibi anlamlara gelmektedir. Kur'an'da da dinin bu anlamlara gelecek biçimde kullanıldığı söylenebilir.

Batı dillerinde ise din (religion-religio) sözcüğü köken itibarıyla Latince 'religio'dan gelmekte, 'religio' da, Lucretius ve Cicero'nu verdikleri bilgilere göre 'religare' veya 'religere' kökünden gelmektedir. Religare anlamında insanların din yoluyla Tanrı'ya ve birbirlerine bağlanmaları, 'religere' anlamında ise bir işi, tekrar tekrar ve dikkatlice ve dolayısıyla sürekli yapılan ibadet ve ayinler anlatılmak istenmektedir. Wilfred Cantwell Smith, Batı dillerinde religio'nun bugünkü anlamıyla din olarak kullanılması için bir takım süreçlerden geçildiğini ve bugün itibarıyla Batı ve Doğu dillerinde din ve çoğul halinde dinler olarak anlamlandırıldığını ifade etmektedir (Okumuş, 2003: 53-54).

Dinin tanımı konusu, kompleks ve sorunsal bir konudur. Dini tanımlamak kolay bir iş değildir. Birden fazla din olduğu ve hatta dinin farklı yorumlara dayalı farklı uygulama biçimleri olduğu düşünüldüğünde, herkesin üzerinde konsensüs sağlayacağı bir din tanımından söz etmenin mümkün olmadığı anlaşılır. Buna bir de sosyoloğun hangi perspektiften baktığı, hangi strateji ile yaklaştığı hususu ilave edildiğinde, durumun ne kadar zor olduğu ortaya çıkar (Okumuş, 2003: 54-55).

2.2.SOSYOLOJİK DİN TANIMLARI

Tanımlara geçmeden önce şunu belirtmek gerekir ki, bugün bütün din sosyologlarının üzerinde ittifak ettikleri bir din nazariyesi ve buna bağlı bir din tarifi mevcut değildir. Pek çok tarifler mevcuttur. Ancak onların her biri, haklı olarak tenkitlere maruz kalmaktadır. Mamafih, bunda pek şaşılacak bir durum da yoktur. Çünkü sosyoloji gerçekliğin arayışı içinde olan dinamik bir ilim dalıdır. Nitekim böyle olduğu için, bugün zaten sosyologların ittifak ettikleri bir tek toplum nazariyesi de mevcut değildir. Çeşitli sosyoloji ekolleri bu nazariyenin arayışı içerisinde olan ilmi yönelimleri yansıtmaktadırlar ki, bu durumun benzerini din konusunda ve din sosyolojisinde de aynen buluyoruz. Yine hemen işaret etmemiz gerekmektedir ki, özellikle sosyologlar dini tarif ederken belli bir

dini değil de, zaman ve mekân itibariyle insanlar arasında her yerde ve devirde görülen ilahi olsun olmasın bütün dinleri göz önüne almaktadır. Zira toplum hayatı içerisinde dini incelemek amacına yönelmiş bulunan sosyologlar, günün ve dünün bütün dinlerini araştırma kapsamına almak ve aralarındaki "genel" ya da "genel olmayan" hususları göz önüne sermek vazifesini üzerlerine almış bulunmaktadır. Esasen, şurası bir gerçektir ki, "Hak" dinlerle "Batıl" dinler arasında öz, kaynak, mahiyet, hedef ve değerler bakımından önemli farklılıklar bulunmakla birlikte, bütün dinlerin hepsi din olmak itibariyle aynı ad altında birleşmiş durumdadırlar. İnsan toplulukları ise dünyanın her yeri ve tarihinin her devrinde toplumdurlar. Buna göre, sosyoloğun dini anlayışı ve tarifinin gelmiş geçmiş bütün dinleri kucaklamasından daha tabii bir şey olamaz. Bununla birlikte, böylesine geniş ve iddialı bir amaca yönelmiş bulunan sosyologlar, dini tarif ederken büyük ve oldukça güç problemlerle karşı karşıya kalmışlardır. Zaten benzeri durum öteki sistematik din bilimleri için de söz konusudur (Günay, 2005: 216-217).

Din sosyolojisi literatüründe din tanımlarının genel olarak iki kategoride toplandığı, din tanımlama işleminde din sosyologları tarafından iki ana strateji kullanıldığı söylenebilir. Bunlardan biri, substantif (özel) tanımlar, diğeri ise işlevsel tanımlardır.

Substantif tanımlar, dinin ne olduğunu tespit etmeye çalışırken işlevsel tanımlar, dinin ne yaptığını tasvir etmeye çalışırlar.

Edward B. Tylor'un tanımı özel (substantif) tanımlara örnektir. O, dini "ruhsal varlıklara inanç" olarak tarif etmiştir. Tylor'a göre, sanayileşmemiş birçok toplumlarda insanlar, Tanrı veya Tanrılarla ilgili olmamış veya az ilgili olmuş, ancak daha çok görünmeyen bir takım varlıklara inanmışlardır. Bu nedenle ruhsal varlıklara inanç ifadesi, Tylor'a tanrılara inanç ifadesinden daha geniş görünmektedir.

R. Otto, dini kutsalın tecrübesi olarak tanımlamıştır. Otto'ya göre din, insanın kutsalla ilişkisidir. Kutsal olarak bilinen veya kabul edilen şey, öncelikle sadece dini alanda kendini gösteren özel bir değerlendirmedir. Kutsallık noktası, dinin bütünüyle kendine özgüllüğünü ifade eder ve aynı zamanda bütün dinlerde ortaktır. (...) Bu tanımıyla Otto, dinsel deneyimin başkalığını, bugün de geçerli bir form halinde betimlemeyi denemektedir. İnsanın, dinsel deneyiminde inandığı gerçeklik olan kutsalın

sıradan insani fenomenlere göre bütünüyle başka olduğunu ve onun bu başka oluşta heybetli, dehşetli, ürperti verici bir güç olarak insanları sardığını söylemektedir.

Melford Spiro'nun din tanımı da temelde özsel tanımlara dâhil edilebilecek özellikler taşımaktadır. Spiro'ya göre din "kültürel olarak varsayıp kabul edilen insanüstü varlıklarla kültürel olarak kalıplaşmış etkileşimden oluşan bir kurumdur." Bu tanım, kurumla sosyal olarak paylaşılmış inanç ve davranış kalıplarına işaret etmektedir. Bütün kurumlar, inançları, eylem kalıplarını, değer sistemlerini içerirler; dinin son tahlilde özelliğidir ki inançlar, eylem kalıpları ve değerler "insanüstü varlıklar" a râcidir. Spiro, "insanüstü varlıklar"ın bütün dinlerde evrensel olduğunu ileri sürmektedir (Okumuş, 2003: 56-58).

Berger de özsel bir tanım yapmaktadır. "Din, kendisiyle kutsal bir kozmosun kurulduğu insani bir girişimdir." Başka bir deyişle din, kutsal bir kalıp içerisinde kozmikleşmektedir. Burada kutsaldan kasıt, tecrübe konusu muayyen nesnelere yerleştiğine inanılan, insanın dışında fakat yine de onunla ilişki halinde bulunan esrarengiz ve korkutucu bir gücün niteliğidir. Bu nitelik doğal ve yapay nesnelere olduğu kadar, hayvanlara, insanlara veya insan kültürünün nesnelleşmelerine de atfedilebilir. Kutsal taşlar, kutsal aletler ve kutsal inekler vardır. Bir kabile reisi kutsal olabildiği gibi özel bir adet veya kurum da kutsal olabilir (Berger, 2005: 64).

Ona göre din, insanın dünya kurma girişiminde stratejik bir rol oynamıştır. O, insanın kendini dışsallaştırmasının ve kendi öz mânâlarını realiteye aşılmasının en yüce sınırını ifade eder. Din ayrıca beşeri düzenin, varlığın bütününe yansıtıldığını da ima eder. Başka bir deyişle din, evrenin tamamını insan açısından manidar bir varlık olarak kavramanın cüretkâr bir girişimidir (Berger 2005: 67).

Din; insanla beraber var olmuş, insanla beraber var olmakta ve öyle görünüyorsa ki insanla beraber varlığını koruyacaktır. İnsanlık tarihinde ne kadar gerilere gidilirse gidilirse, dini inançlardan yoksun bir topluma rastlanmamaktadır. Tarihi devrelerde olduğu kadar tarih öncesinde de insanoğlunun bazı inançlara sahip olarak yaşadığı, yapılan antropolojik araştırmalardan anlaşılmaktadır. Hatta V. Cousin, bu hususa, "Her şey, din etrafında, din için, dinle teşkil olundu" diyerek daha genişlik kazandırmaktadır (Tümer ve Küçük, 1993:1).

Din var olduğundan beri din üzerinde düşünme ve tartışma da var olagelmıştır. Din, ne karmaşık- modern toplumlarda ne de son derece homojen ilkel kültürlerde bütün insanlar için aynı anlama gelir. Bizzat her dini gelenek içinde bile pek çok değişik anlayışlara rastlanır (Glock, 1998:252; Aydın, 1987:4; Watt, 1982:21).

2.3.DİNİ LİTERATÜRDE DİN TANIMLARI

Genellikle İslam Kelamcıları dini, "Allah tarafından vahiy yoluyla ve peygamberleri aracılığıyla vazedilen ve saliklerini dünya ve ahrette saadet ve necata götüren, itikad ve amellerden mürekkep bir müessese" olarak tarif ederler.

İslam ulemasına göre, insanlıkta din *fitri* ve *garizi'dir* ve dinin başlangıcını ve menşeyini insan fitratında ve onda tabii olarak bulunan akliselimde aramak gerekmektedir. Allah insanı yaratırken ona akıl ve basiret vermiş, üstelik bu dünyada mevcut bulunan yaratıklarda kendi varlığına dalalet eden bir takım alamet ve işaretler koymuş ve insanı bu deliller aracılığıyla her şeyin yaratıcısı yüce yaratıcıyı idrak edebilecek şekil, kabiliyet ve fitratta yaratmıştır.

Din, insanda fitri olduğu gibi aynı zamanda kesbidir, yani kazanılabilir. Başka bir deyişle insanda fitri olarak ilahi bir cürsüme halinde mevcut bulunan bu, "dine yönelme imkânı, duygusu, yeteneği ya da eğilimi" herhangi bir vesile ve tembih ile gelişmeye meyyaldir. Öte yandan insandaki bu fitri dini eğilim ilahi vahiy ile beyan ve takviye olunmuştur. Bu sebeple İslam itikadına göre din, hem akli ve hem de naklidir ve dinin semeresi bizzat hayır olan amellerdir. Bu duruma göre, insanlara doğru yolu gösteren ve peygamberler vasıtasıyla tebliğ olunan ilahi mizan olan dini, aynı zamanda insanları kendi ihtiyarlarıyla hayra götüren, dünya ve ahret saadetine kavuşturan ilahi kanun olarak da tarif etmek mümkündür (Günay,2005: 215).

İKİNCİ BÖLÜM

KİMLİĞİN OLUŞUMUNDA VE KORUNMASINDA DİNİN ROLÜ

1. KİMLİĞİN OLUŞUMUNDA DİNİN ROLÜ

1.1. Kimliğin Oluşumunu Etkileyen Bir Faktör Olarak Din

İnsanın kimliği, aidiyetler diyebileceğimiz bir tür koordinatlarla belirlenmektedir. Bu koordinatların bir kısmı doğuştan gelir; bir kısmı da sonradan kazanılır. Soy-sop, içinde yetişilen ortam, mekân algısı, ortak tarih bilinci, ortak kültür, din, bu aidiyetlerden hemen akla gelenlerdir.

Din, kimliğin inşa edilmesinde etkin olan öğelerden sadece birisidir. Din, hiçbir zaman tek başına kimlik inşa etmeye yetmez. Ancak, bütünüyle dinden uzak bir kimlikten söz etmek de mümkün değildir. Dinin kimlik inşa etmede belirleyiciliği, bireyin ve onun içinde yaşadığı toplumun gelişmişlik düzeyine göre değişir. Bu etkinlik, hem olumlu, hem de olumsuz olabilir.

Din, insanın olduğu her yerde var. Kültürün şekillenmesinde başat etken dindir. Bir tür paradigma işlevi de görür. Din, kaynağını insanın varlık yapısında bulur. Belki de bu yüzden, din, Mâkes bulduğu toplumun gelişmişlik düzeyine göre kurumsallaşıyor. Din-kültür ve din-toplum arasındaki çift yönlü ilişki, sosyal bir varlık olan insanı doğrudan etkilemektedir. İnsanın dine karşı tutum ve tavırları, bu etkinin sadece düzeyini ve niteliğini değiştirmektedir. Bir kültür evreninin içine doğan her insan, o toplumdaki yaygın din anlayışının etki çemberinin içinde bulur kendisini.

İnsanın sahip olduğu Tanrı tasavvuru, hem din anlayışını, hem kimliğini inşa eden kurucu bir tasavvurdur. Belki de bu yüzden Tanrı algısındaki çarpıklıklar, insanın hem kimliğini, hem de kültür ve uygarlık anlayışını doğrudan etkilemektedir. Tevhid, insanı özgürleştirerek, sağlıklı bir kimlik ve kişilik inşa etmesini kolaylaştırır.

Yaratılmış bir varlık olarak insan, kimliğini inşa ederken, Yaratıcı'sını bildiğinde, ya da sağlıklı bir Tanrı tasavvuruna kavuştuğunda, özgürlük temelli, dengeli, sağlam bir kimlik oluşturma imkânına kavuşabilir. Bu durum, aidiyet duygusunun metafizik boyutu ile ilgilidir. Tanrı inancı, insanın evrenin boşluğunda kaybolup gitmesini engelleyen, insana tutunma imkânı sağlayan bir inançtır.

Din, getirdiği Tanrı tasavvuru, insan ve evren tasarımı ve insana önerdiği değerler ile, kimlik oluşumunu doğrudan etkilemektedir. Daha önce de dikkat çekmeye

çalıştığımız gibi, bütünüyle dinden bağımsız olarak bireysel ve toplumsal kimlikten söz etmek mümkün değildir. Esas itibarıyla insan hayatına anlam kazandırmak için var olan din, insanlara insanca yaşayabilmenin temel ortak paydasını kazandırır. İnsanoğlunun içine sürüklendiği küresel kimlik krizinden çıkış, "anlam"ı ve "anlam arayışı"nı yeniden merkeze almakla mümkün olabilecektir diye düşünüyoruz. Bir başka ifadeyle, kimlikler, "öteki" üzerinden değil, anlam üzerinden ve fitrata uygun olarak oluşursa, bireysel ve toplumsal mutluluğu beraberinde getirebilir. Bunun için de, dinin evrensel anlam kodlarının yeniden çözülmesi ve hayata taşınması gerekmektedir.

İnsanoğlu, "Yaratan'dan ötürü yaratılanı hoş görmeyi" ve birbirine katlanmayı öğrenmek zorundadır. Bu da ancak, kimlik bilincinin insanın fitratına uygun bir biçimde, doğru bilgi ve değerlerle bezenerek oluşmasına bağlıdır. Sağlıklı kimlik bilinci, yüksek güven kültürünün yaratılabildiği ortamlarda daha kolay gelişebilir. Dinin, toplumsal plandaki en önemli hedeflerinden birisinin adaletle dayalı ahlaklı bir toplum oluşturmak olduğu bilinmektedir. Dinin kurucu ilkeleri, aynı zamanda yüksek güven kültürünün kök hücreleri olarak da işlev görmektedir. Bugün insanlığın en çok ihtiyaç duyduğu değerlerin başında yüksek güven kültürünün geldiğini hatırlamakta fayda vardır. İnsanoğlu, kimliğini de, kişiliğini de, güvenli ortamlarda sağlıklı bir şekilde inşa edebildiği gibi, yaratıcı yeteneklerini de ancak özgür ve güvenli ortamlarda etkin kılabilir (Onat, 2009: 6-9).

Onat dinin kimliğin şekillenmesindeki etkilerinden söz ederken, bu etkinin koşullara ve algılamalara göre olumlu olabileceği gibi olumsuz da olabileceğinin altını çizmektedir:

Dinin, kimliğin şekillenmesinde en etkili olan aidiyet boyutlarından birisi, belki de en önemlisi olduğu açıkça görülebilmektedir. Ancak, dinin, toplumsal ve kültürel kimlik açısından hem birleştirici, hem de parçalayıcı rolünün zaman zaman birlikte etkin olduğunu hatırlamakta fayda vardır. Din çift yönlü kesen bir kılıç gibidir. Toplum güçlü ve sağlıklı olduğu zaman, din, birlik-beraberliği, üretimi teşvik eder; insanların yaratıcı yeteneklerinin etkin kılınmasını sağlar. Bunun tersi de doğrudur; dindeki temel ortak payda kaybolduğu, dinin dinamik boyutu öne çıkmadığı zaman, "tekfir" mekanizması işlemeye başlar; din egemenlik aracı olarak işlev görür ve parçalamaya başlar. Benzer bir durum tespitini, bireysel kimlik açısından da yapmak mümkündür. Bireyin kimlik bütünlüğünde, fitrata uygun sağlıklı din anlayışının olumlu katkısı ne kadar fazlaysa; sağlıklı, sorunlu kimliklerin oluşmasında, ya da kimlik bunalımında çarpık din anlayışının rolü de bir o kadar fazla olmaktadır (Onat, 2009: 8).

Kimlik, en temelde insanın varlıksal yapısı ile ilgili bir bilinçlilik durumudur. Birey ve toplum planında sağlıklı kimlik bilincinin gelişebilmesi için, öncelikle, insan olmanın gereği olan temel hak ve özgürlüklerin güvence altına alınması, her insanın "insan olma onuru" ile ayakta durmayı başarabilmesi gerekmektedir. İnsanların kimliklerini daha çok tehdit altında olduğuna inandıkları aidiyetleri üzerinden inşa etmeye çalışmaları, "özgürlük" sorununun olduğu yerde sağlıklı kimlikten söz edilemeyeceğini göstermektedir. Evrendeki yaratıcı yeteneklerle donatılmış varlık olan insan, yaratıcılığını ancak, güvenli ortamlarda gerçekleştirebilmektedir. İnsan yaratıcılığının önündeki her engel, aynı zamanda sağlıklı kimliğin oluşmasının da engeli olarak görülmelidir. (Onat, 2009: 8).

Bilindiği gibi dinin etkili işlevlerinden biri de kimlik kazandırma, kimliklendirme, bir varlık bilinci kazandırma, aidiyet bilinci verme, birlikte var ve taraf olma bilinci temin etmedir. Din, insanın kim olduğunu ifade eden şeyi tanımlayan sosyal bir rol veya durumda o insanın benine uygun düşen bir anlamlar seti olan kimliğin bir kontrol sistemi olarak işlev görmesinde rol oynar. Din, kararlı ve sağlam bir insan kişiliği oluşturarak toplumsal ilişkilerin de kişilikli ve bütünlüklü olarak gerçekleşmesinde işlevsel olmaktadır. Din, bu işleviyle insanın kimlik bunalımına düşmesini de engelleyici güçtedir. Din, hem bireyin benliğinin oluşmasında, iç dünyasında barışık olmasında, hem de bireyin topluma adaptasyonunda, toplumla, sosyal norm, değer ve inançlarla sağlıklı ilişkide bulunmasında yardımcı olur, bu doğrultuda hizmet görür, görev yapar.

Din, kimlik kazandırma işleviyle insanın içinde yaşadığı sosyal çevrede kendini tanımlamasını, kendi konumunu belirlemesini ve bir o kadar da diğerlerine bakış açısını ve tavır alma biçimini tespit etmesini sağlar.

İnsanlar, içinde yaşadıkları toplumla uyumlu bir diyalektik geliştiremedikleri, toplumda kim olduklarına dair sorunun cevabını bulamadıkları, kendilerini ifade etme unsurlarından yoksun buldukları, benlik ve şahsiyet oluşumlarını gerçekleştiremedikleri, toplumla kendilerini buluşturamadıkları, "kendisi-için-kimliğiyle başkaları için kimliğini" uzlaştıramadıkları, yani kendisi-için-kimliğiyle başkaları-için-kimliğinin birlikteliğinden doğan iki boyutlu kimliğe sahip olması biçiminde iki boyutlu olmadıkları zaman, kendilerini boşlukta hissedebilirler. Bu boşluk hissi, insanların inanç, düşünce, davranış, ahlak ve dünya görüşlerini olumsuz yönde etkileyerek sonuçta kimlik krizi veya bunalımına sebep olabilir. İşte din, kimliklendirme, kimlik kazandırma işleviyle böyle bir bunalımın ortaya çıkmasını engelleme gücüne sahip bir fenomendir (Okumuş, 2003: 77-78).

Gerçi insan dine kimlik kazandırır diye değil, doğal bir ihtiyaç duyduğu için sığınır. Dine sığınmak, dinde teselli bulmak, toplumların ve böyle bir oluşum varsa eğer, insan doğasının bir özelliğidir. Ölüm korkusu, hayatın acıları Tanrı'ya, Tanrı'nın ifadesi hangi biçimde olursa olsun, Tanrı'ya inancı gerektirir (Castells, 2006: 20).

Dinsel ıstırap, aynı zamanda, gerçek ıstırapın bir ifadesidir ve gerçek ıstırapa karşı bir başkaldırıdır. Din, zulme uğrayan yaratığın bir ah çekmesi, kalpsiz dünyanın kalbi ve ruhsuz koşulların ruhudur (Marx 1964'ten akt.). İlerlemiş endüstri toplumunun aklileşmiş dünyasında, din gerçekten, kalpsiz dünyanın kalbi ve ruhsuz koşulların ruhu olabilir. Daha etkin afyon çeşitleri pazarda baskın bir biçimde bulunabilir, fakat din hala bir sığınak, canavarlaşmış gerçeklerden kurtulmak için bir mabet ve akli dengesizlikten kurtulmak için bir cennet öneriyor. Yanıtları, yanılısama ve zararlı olsa da, dinin tatmin ettiği gereksinimler gerçek ve güçlüdür (Beit-Hallahmi, 1989: 119).

İnsanlık tarihinin büyük bir kısmında, din, insanlar için bu tür inançlardan oluşan bir sığınağı temin etmiştir. Şu veya bu şekilde, doğal veya sosyal faktörlerin neden olduğu ıstıraplar için din, anlamlı, kabul gören çözümler getirmiş, ıstırapları dindirebilmiştir. Modern toplum bir yanda dinin inanılabilirliğini sürekli olarak tehdit altında bulundururken öte yandan dinin ilaç olduğu bir sürü sıkıntıyı gidermeğe de muktedir olamamıştır. İnsanlar bir yandan hastalık ve ölüm olaylarından rahatsız olmağa devam ederken bir yandan da sürüp giden sosyal adaletsizlik ve yoksulluğun her günkü şahitleri olmağa devam etmişlerdir (Berger, 1985: 204).

İnançlar, toplumsal kimlik vasıtasıyla öz saygıyı güçlendirmede, önemli bir işlev görebilir. Din, dünyevi ıstıraplarına rağmen, daha üstün olan seçilmiş bir grup kimliği yaratmak suretiyle, eza çekmenin ve aşağılanmanın bedelini ödeyebilir (Beit-Hallahmi, 1989: 11)

1.2. Verili Bir Kimlik Olarak Din

Sosyoloji araştırmaları, dinin çoğunlukla verili bir kimlik olduğunu doğrulamıştır. Din sosyologu Phil Zuckerman, dinin sosyalleşme sürecinde öğrenildiğini, çoğunlukla da aile ve çevre vasıtasıyla bireye 'verildiğini' aşağıdaki tespitine ve bazı araştırma sonuçlarına dayanarak kanıtlamaktadır.

Daha üçüncü sınıftayken tuhaf bir şeyi fark ettiğimi hatırlıyorum: Bütün sınıf arkadaşlarım ebeveynleriyle aynı dini paylaşıyorlardı. Bütün Yahudi çocuklar Yahudi anne babaya, bütün Katolik çocuklar Katolik anne babaya ve bütün Protestan çocuklar, Protestan anne babaya sahipti. Yine 'dindar olmayan' ya da 'bir dini inanca sahip olmayan' bütün çocuklar aynı tipte anne babaya sahiptiler.(Zuckerman, 2006: 87).

Zuckerman'ın, bu tespitinin yanında ele aldığı araştırma sonuçları ise şöyledir:

Bir asır önce, W.E.B. Du Bois güneyde yaşayan siyahların dini hayatlarını ele aldığı çığır açan incelemesinde, bini aşkın çocuk ve ergenin dini kimlikleriyle ilgili bir araştırma yapmıştır. Deneklere diğerleri arasında kendi kiliselerinin niçin en iyisi olduğu sorulduğunda, ezici çoğunluk "anne baba ya da akrabamdan dolayı" yanıtını vermiştir. Yaklaşık bir asırdan beri, sosyal bilimciler dini kimliğin oluşumunda aileler ile çocukları arasında güçlü bir ilişkinin varlığını gözlemlemeye devam etmektedir.

Amerika'da Katolik doğanların %80'den fazlası Katolik, Protestan doğanların %90'dan fazlası Protestan, Yahudi doğanların %90'dan fazlası Yahudi olarak hayatlarını devam ettirmektedirler...Amerika'daki diğer bazı Hıristiyan mezhepleriyle ilgili Spilka, Hood ve Gorsuch (1985) tarafından yayınlanan veri analizleri ve özetleri, Baptist aileden gelen çocukların yaklaşık %75'inin Baptist, Lutheran ailelerden gelen çocukların yaklaşık %76'sının Lutheran, Metodist veya Episkopalyan ailelerden gelen çocukların yaklaşık %62'sinin Metodist veya Episkopalyan olarak yaşamlarını sürdürdüklerini göstermektedir. (Zuckerman, 2006: 89-90).

Araştırma sonuçlarından anlaşıldığı üzere, dini kimlikler çoğunlukla ailede kazanılmaktadır. Bütün ilk rollerde olduğu gibi, din çoğu zaman aile içinde öğrenilir. Ailenin etkisi olmaksızın, özel bir araştırma ve düşünme sürecinden sonra, dinsel kimliğini seçenlerin sayısı son derece azdır. Birçok kimse için ön kimlik diye adlandırılması gereken şey, onların dinsel deneyiminde vardır. İlk olarak, onlar ait oldukları grubu, hayatın erken dönemlerinde tanır. Bu ilk algı çocukça olabilir. Fakat daha sonra, bu aidiyet, daha hissedilir ve daha belirgin hale gelmeye başlar. Bundan sonra, inançlar gayet doğru algılanırlar çünkü belli bir grubun üyeliği benimsenmiştir.

Buna göre, birçok birey, bir din seçmez; basit olarak, dinin içine doğar. Ve onlar, sosyal kimliklerinin diğer görünümelerini öğrendikleri gibi dinlerini de öğrenirler. Onlar bir kimlik kazandıktan sonra, kimliğe bağlayan bir inanç sistemi kazandıklarını keşfetmek zorundadırlar. Böylece, diğer şeylere inanalar Yahudi olurken, onlar belirli şeylere inanan

Katolik olur. Ve din, sosyal kimliğin parçası olduğu için çoğu insan basit olarak öğrendiği dini takip eder. Çok az insan, bilinçli bir araştırmamanın sonucu olarak bir dini kabul eder; dünyadaki dindar insanların yüzde doksan dokuzu için, din, onların geleneksel kimliklerinin bir parçasıdır. (Beit-Hallahmi, 1989: 106-108).

Beit Hallahmi, içine doğulan ve duygusal açıdan pek fazla önemi olmayan (düşük katılımlı) dindarlık ile, sonradan elde edilen ve yüksek duygusal erke (enerji) veren (yüksek katılımlı) dindarlığı birbirinden ayırır.

Ona göre, birçok insan için din vardır ve sadece toplumsal kimlik etiketi seviyesinde bir değişim yapar. Yani, grup üyeliğini gösterir. Sadece küçük bir azınlık için, din, duygusal düzeyde, ben katılımı düzeyinde ve sanat düzeyinde etkili olur. Bu yüksek düzeyde, bireysel deneyim, bir ritüelle yaşanan deneyimden kişisel 'dinsel deneyim'e uzanır.

Düşük katılımlı dindarlıkta, dinsel etiket dışarıdan yüklenir ve gerçek ben katılımına yol açmayabilir. Bununla beraber, toplumsal gerçeğe göre kimlik etiketi oluşturmaya çok çaba harcanır. Kimlik etiketi, birçok yönden, toplumsal geleneğin pasif bir kabulünden başka bir şey değilken, dinsel topluluk, onu merkezi kimlik yapısı içinde işleyecektir. Toplumsal gruplar kimliği, bir boyun eğme yapısı olarak tanımlanabilir ve boyun eğme ritüelleriyle beslenir ve güçlenir (Beit-Hallahmi, 1989: 111).

Yüksek katılımlı dindarlık ise, en fazla 'din değiştirme (İhtida)' durumlarında ortaya çıkmaktadır. İnananların yüzde doksan dokuzu, ana-babalarından miras aldıkları dinsel kimliklerini değiştirmeyi düşünmez. Diğer dinleri düşünmek için çaba harcayan bu alışılmamış bireyler, yüksel ben katılımı dinini temsil eder. Onlar, sosyal bilimcilerin merak ve araştırmalarına konu olur. O, onların dini hem sanat hem de kimlik olarak kabul etmenin temel süreçlerini keşfettikleri ihtidayı baştan sona bir araştırmadır (Beit-Hallahmi, 1989: 115).

Düşük ve yüksek katılımlı dindarlık sınıflamasının benzer bir örneğini de Allport'ta görmekteyiz. Allport, içkaynaklı-dışkaynaklı kutuplama ile sanat ve din faktörleri arasında paralellik kurmaktadır. İç kaynaklı dindar birey, dine, sanat olarak tepki verir. Dış kaynaklı

dindar birey, dine, kimlik olarak tepki verir (Allport 1967'den akt. Beit Hallahmi, 1989: 114).

Beit-Hallahmi, bu iki kavramı kullanmada daha ileri gidebilmek için bir tipoloji önermektedir: Bir 'sanat dini' ve bir 'kimlik dini'. Farklı toplumsal gruplardaki dinsel etkinlik arasında iyi bilinen farklılara dayanan bu tipoloji, aşağıdaki tablo 1 de sunulan iki katılım biçimini bir araya getirmektedir.

Tablo 2: Dinsel Etkinlikler Tipolojisi

Sanat Dini	Kimlik Dini
İçsel deneyim	Toplumsal etkinlik
İç kaynaklı	Dış kaynaklı
Mezhep	Kilise

Din, gerçeği temsil ettiğini iddia eden, hem bireysel kimliği hem de grup kimliğini ifade eden bir sanat biçimidir. O, bu belirli sanat biçiminin doğru olabileceğinin iddia edilmesinden sorumlu olan kimlik bileşenidir. Öyleyse din, toplumsal dağılma ve toplumsal bütünleşmeye bir temel olarak hizmet eden yapılanmayı sürdüren bir sanat ve bir kimliktir (Beit-Hallahmi, 1989: 114).

Tabloda 2'de görülen, dış kaynaklı, etiket kimliği, dinin olgunlaşmamış biçimidir. Allport'a göre, dine yönelik eleştirilerin çoğunluğu onun gelişmemiş biçimlerine yöneliktir. Kendi kendini tatmin güdüsünün ötesine geçememiş ve olgunlaşmamış dindarlık biçimleri eleştiri konusu olurlar. Dinin psikojenik değeriyle ilgilenmek yerine olgunlaşmamış dindarlık biçimleri bencil çıkarlar ya da arzusal tatmin için uyutucu fonksiyon icra ederler. Olgunlaşmamış dini duygu kendi kendini objektifleştirmediği zaman düşünme yeteneğini kaybeder ve bireyi bir yere yerleştirebilen ve davranışlarının kalitesini ölçebilen bir anlam konteksi sunmakta başarısız olur. Son olarak olgunlaşmamış dini his kişilik üzerinde bütünleştirici olmaz. Tecrübenin diğer bölgelerini dışlamakla o, kesik ve parçalı bir hale gelir. Sadece çok yoğun olduğu zamanlarda kişiliğe kısmi bir bütünlük getirebilir (Allport, 2004: 73).

Olgunlaşmamış dini his gelişimine sahip kişilerin bazıları genellikle eleştirisiz bir benimseme tavrı içerisinde olurlar. Bu tür insanlar tavırlarını genelde şöyle ifade ederler.

"Ben dinimi tamamen duygusal temelde benimsiyorum". Ya da şöyle derler: "Bana ne öğretiliyse ona inanırım ve bu benim için yeterlidir." Bunların hiç birinde kısımlar üzerinde düşünce sonucu yapılmış bir ifade söz konusu değildir (Allport, 2004: 77).

Dini, eleştiri ve düşünme olmadan kabul edenlerin aynı düşüncesizlik içerisinde anne-babalarına, politik konulara ve sosyal kurumlara da tepki gösterdiklerini bulgular ortaya koymaktadır. Onların genellikle baskı altına alınmış çatışmaları olduğu sonucuna varılmıştır. Psikolojik metotlar yoluyla onlardaki düşmanlık, kaygı ve önyargı tespit edilebilir. Örneğin, son araştırmalarda güçlü dini duyguları olan kişiler arasında ırkçılık saplantısının baskın ve sık oluşuna rastlanılmaktadır. Bu insanların dini hislerinin körü körüne kurumsal, dışlayıcı ve benmerkezci değerlerin etrafında odaklandığını bu örneklerin yakın analizi ortaya koymaktadır. Dini hisleri düşünmeye ve farklılaşmaya dayanan kimseler arasında ırkçılık önyargısı hemen hemen hiç bulunmamıştır (Allport, 2004: 78).

İster çocuğun ister yetişkinin olgunlaşmamış dini sadece büyüsel düşünme, kendini haklı çıkarma ve geçici rahatlıkla ilgilenir. Bu yüzden olgunlaşmamış din bedeninin arzuları ve güçleri gibi kendisine canlılık veren motiflerden vazgeçer. Bunun zıddına olgunlaşmış din hayatta mahkûm olmaktan çok hâkim olma tavrı içerisindedir. Güdü, korku ve istek gibi şeylerle yönlendirilmeyen olgunlaşmış din bu tür motifleri bencil çıkarların ötesinde kendisinin kontrol ettiği bir amaca yönlendirme eğilimindedir (Allport, 2004: 82).

1.3.Sonradan (Din Değiştirme Yoluyla) Elde Edilen Bir Kimlik Olarak Din

Mevcut araştırmaların büyük çoğunluğu, ailelerin açıkça çocuklarının dini inanç ve pratiklerini etkilediği sonucunu desteklemekle birlikte, bu etkinin gücü ve aktif olduğu dönem konusunda tartışmalar vardır. Elbette bu gerçek, kesin ve esnemez bir sebeplilik ilişkisine sahip değildir. Çocuklar her bir örnekte ve daima aileleriyle aynı inancı kendiliğinden benimseyecek değillerdir. Bundan daha fazlası söz konusudur. Amerika'da din değiştirmeler yaygın olmasa da, -yaklaşık olarak yüzde birden daha az Amerikalı bütünüyle dinini değiştirmiştir- pek çoğumuz bazılarının ailelerinin dini inançlarına yapışıp kalmadıklarını ve yetişme süreçleri içinde farklı bir dinin yolunu tercih ettiklerini biliyoruz (Zuckerman, 2006, 90).

Zuckerman'ın bahsettiği aileden öğrenilen dine bağlı kalmayıp, farklı bir dini benimseme genellikle "din değiştirme (ihtida)" olarak adlandırılır. "Din değiştirme" kavramı, mensubu bulunduğu dinin kendisine yüklediği yükümlülükleri yerine

getiremeyen bir kimsenin bu tavrından vazgeçmesi; kendisini 'inançsız' olarak niteleyen bir kişinin kendi toplumunun dinî kurallarını kabul ederek dindarlaşması veya bir dini reddederek bir başka dine inanması gibi anlamlar ifade etmektedir (Köse 1997:5'ten akt. Kirman, 51). Kavram, ayrıca "farklı bir din ideali için dinî fikir ve bağlılıktan vazgeçme, dinî inanç ve davranışlarla ilgili yön değişimini içine alan manevî evrim ve gelişme" olarak da tanımlanmaktadır (Peker 2000:199'tan akt. Kirman, 51). Aslında bir "yeniden sosyalleşme" olan din değiştirmeyi, "kişilik sisteminin, dinî inanç ve ibadetleri de içine alacak şekilde yeniden yönlendirilmesi" şeklinde tanımlamak da mümkündür (Köse 1997:102'ten akt. Kirman, 51).

"Din değiştirme" veya "dinî değişim" esas itibariyle, mühtedinin dinî-dünya görüşünün değişmesi demektir. Zira din değiştiren insanların eski ve yeni dindaşlarının dünya görüşleri farklıdır (Marlett 1997'den akt. Kirman, 51).

Din değiştiren kişinin, içinde yaşadığı toplumdan ve kendi eski dininden farklı bir din seçmesi, din değiştiren kişi açısından hem psikolojik hem de sosyolojik boyutları bulunan bir vakıadır.

Din değiştirme olayı ilk anda psikolojik düzlemde cereyan eden ve sadece bireyi ilgilendiren bir olay gibi algılanabilirse de, çoğu zaman toplumsal bir ortamda bir dizi sosyolojik faktörün etkisiyle meydana gelen bir süreç olduğu açıktır (bkz. Çetin 1994:60; Selçuk 2002:175). Nitekim her geçen gün artan din değiştirme sosyolojisi literatüründe bireyin sevmediği, kendine yakın bulmadığı bir dinden veya inançtan ani bir kararla vazgeçmesi anlamında psikolojik bir değişimden değil, daha ziyade sosyolojik anlamda bireyin sahip olduğu değerlerinde ve kimliğinde gözlenen köklü bir değişimden söz edilmekte ve bu kapsamda ele alınan konular arasında toplumsal bir olgu olarak din değiştirmeyi hazırlayan faktörler, din değiştirme süreçleri, din değiştirmenin toplumsal sonuçları üzerinde durulmaktadır (Kirman, 51).

Yukarıda da değinildiği gibi, "din değiştirme", manevi değişikliklerin yanında, kişinin "dini kimliğinin" de değişmesi anlamına gelmektedir.

Beit-Hallahmi'ye göre, din değiştiren alışılmamış kişiler, yüksek ben katılımı dinini temsil eder (Beit-Hallahmi, 1989, 115).

Her dindar grup, kendi üyeleri arasında, yüksek bir dinsel katılım seviyesine ulaşmayı amaçlar. Bu toplumsallaşma ve dinsel bağlılık ritüelleriyle gerçekleştirilir. Kendi

üyelerini ve potansiyel üyelerini toplumsallaştırma ve yeniden toplumsallaştırmada, her dindar grubun amacı, kendi dinsel kimliklerini, yüksek ben katılımının nesnesi haline getirdiklerinden emin olmaktır. Böylece, onlar kendi inançları için yaşamaya ve ölmeye hazır "gerçek inananlar" olmaya doğru ilerler (Beit-Hallahmi, 1989, 115).

Yüksek ben katılımı, tablo 1'de yer alan, "sanat dini - kimlik dini" tipolojisinde, "sanat dini" kısmına yakın durmaktadır. Çünkü sanat dininde, bireyin dini duyguları iç kaynaklıdır, yoğundur.

Din değiştiren kişinin dini, "sanat dini"nin özelliklerini göstermektedir. Dolayısıyla, din değiştiren kişinin dini duyguları, iç kaynaklıdır, yoğundur. Dini duygular, o kadar yoğundur ki, din değiştirenler, genelde ihtida etme kararlarını ailelerine söylememektedirler. Bu durum aile tarafından fark edildiğinde genelde büyük tepkilere neden olmuştur. İhtida ettikten sonra kişilerin yaşantılarındaki değişikliklerin anlaşılması yoluyla fark eden aile öncelikle bunun geçici bir şey olduğunu düşünür bunun böyle olmadığını görünce evden uzaklaştırma ya da kovma şeklinde tepkiler göstermiştir. Mühtediler ise bu duruma sabrederek dini yaşantılarının gereklerini yerine getirme gayretlerinden vazgeçmemişlerdir.

Mühtediler, (dini inançları dolayısıyla) ihtida ettikten sonra sadece aile çevresini değil arkadaş çevrelerini de değiştirdiklerini ifade etmişlerdir. (Top, 2007, 49-50)

Görüldüğü gibi, din değiştirme, kişinin, hem kendi kimliğini eskisinden farklı olarak tanımlamasına, hem de çevresindeki kişilerin onun kimliğini, eskisinden farklı olarak tanımlamasına sebep olmaktadır.

Din değiştiren kişi, sonradan benimsediği dine öylesine sıkı tutunur ve öylesine yüksek bir ben katılımı gerçekleştirir ki, bu din için, ailesinden ve arkadaş çevresinden ayrılmayı, yeni katıldığı dine mensup kişilerle ilişkiler kurmayı göze alır.

Din değiştiren kişiler, yeni kabul ettikleri dini genellikle sorarak, araştırarak, ailenin etkisi olmadan, kendi başlarına benimsedikleri için, onların dini "sanat dini" grubu içerisinde yer alır. Onlar dinlerine yüksek ben katılımı gösterirler. Onların dini, olgunlaşmış bir din olarak görülebilir.

Allport, olgunlaşmış dini hissin tamamlılık ve tutarlılığını abartmaktan kaçınmakla birlikte onu olgunlaşmamış biçiminden ayıran nitelikleri şöyle sıralamaktadır:

Karşılaştırılacak olursa, olgun his (1) çok farklılaşmıştır; (2) türeyen bir tabiatta olmasına rağmen dinamik bir karaktere sahiptir; (3) tutarlı bir ahlakın üreticisidir; (4) tam olarak bütündür; (5) entegre olma yeteneği vardır; (6) temelde höristiktir". Bu kriterler kişiliğin olgunluğu için dini alana uygulanan özel ilkelerden başka bir şey değildir. Geniş ilgiler alanı, kişinin kendi üzerinde düşünmesini ve yeterli düzeyde kapsayıcı bir hayat felsefesinin geliştirilmesi. (Allport, 2004: 75-76).

1.4.Fundamental Bir Kimlik Olarak Din

Post modern çağlarda, bireylerin kimlik ihtiyacının arttığını ve diğer zamanlardan farklılaştığını yukarıda görmüştük. Bireylerin kimlik ihtiyacındaki bu farklılaşmayla beraber, bu ihtiyacın giderilmesi de farklılaşmıştır. Çağın özelliklerine de uygun olarak, post modern zamanlarda, fundamental dini kimlikler ortaya çıkmıştır. Öncelikle fundamentalizmin ne olduğuna bir bakalım.

Kavram, ilk kez 1920 yılında özellikle Amerikan Protestanlarını ifade etmek üzere kullanılmışsa da, bugün Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam da dâhil olmak üzere bütün dinlerin fundamentalizm olarak tanımlanan bir olguyla karşı karşıya kaldıkları bilinmektedir. Aslında tüm dünyada kendini fundamentalizm olarak tanıtan radikal muhafazakârlık, aşırı tutuculuk yönünde her geçen gün güçlenen bir eğilimden söz etmek belki daha doğru bir değerlendirme olacaktır.

Fundamentalizm, ilk anda dinî yönüyle anlaşılmaktadır. Bu bağlamda, çoğu zaman, yakın bir anlam içeriğine sahip olduğu düşünülen 'gelenekçilik' (tradionalism), 'muhafazakârlık' (conservatism) ve 'ortodoksluk' (ortodoxy) gibi kavramlarla tanımlansa da bunlarla eş anlamlı olmayıp, belli yönlerden ayrılmaktadır.

Dilimizde köktendincilik olarak da karşılanan fundamentalizm kavramı, dinin temellerine, vahyedilen ilk metinlere dönüşü esas almak suretiyle gelenekseldin anlayışını yeniden canlandırmaya çalışan, bu yüzden modern ve liberal din yorumlarının, sekülerizmin, dünyaya uyumun ve entelektüel dindarlığın karşısında yer alan aşırı muhafazakâr bir din anlayışını ifade eder (Kirman, 2008: 275-277).

Büyük dünya dinlerinin hemen hepsinde görülen fundamentalizm büyük ölçüde moderniteye karşı bir tepki ve protesto hareketi olmakla tanımlansa da, fundamentalist eğilimlerin çoğununun çağdaş teknolojinin ve modernitenin imkanlarını kullandıkları ve bu çerçevede argüman geliştirdikleri bilinmektedir. Zira fikirlerini yayma konusunda son derece yenilikçi bir tutum içerisinde olup en son teknolojiyi kullanmakta tereddüt etmezler. Demokratik ve seküler karakterli toplumsal yapı içerisinde nispeten daha özgür biçimde faaliyetlerini sürdürürler. Söz gelimi radyo, teyp, televizyon, çanak anten, cep telefonu, faks, e-mail, internet vb. modern kitle iletişim vasıtalarını, en son teknoloji ürünlerini kullanırlar ve bunlarla kendi düşüncelerini yaymaya çalışırlar. Bu çerçevede kutsal metinleri de istedikleri gibi yorumlamak suretiyle kendilerine özgü bir dil ve terminoloji üretirler. Böylece ortak kültürel sermayelerini zenginleştirirler. Seküler dünyada kendilerine statü ve saygınlık kazandıracak eğitim ve zenginlik elde etmeye özel önem verirler. Bununla birlikte kültürel değerler, dini yorumlama, siyasî kararlar alma noktasında oldukça tutucu bir yaklaşım sergilerler. Fundamentalistler aynı zamanda oldukça coşkulu bir dinî duygu içinde bulunurlar. Dinî duyguları son derece güçlüdür. Kılık kıyafet, saç-sakal tıraşı gibi hususlarda ortak semboller üretirler ve bu semboller aracılığıyla kendi yandaşları, üyeleri ile dışarıdakiler, üye olmayanlar arasında oldukça katı bir sınır çizerler. Dışarıdakileri şeytana ve bu dünyaya ait olan bir takım sembollerle tasvir ederler. Kendi ülkelerinde yönetimi elinde bulunduran siyasal elite son derece kırgındırlar. Bunlar toplumun geniş kesimleriyle entegre olmaya direnirler ve etnik ve yerel/bölgesel bağlılıkları güçlendirirler. Fundamentalistlerin en önemli özelliklerinden biri de, erkek egemen cinsiyet rollerini ve kimliklerini güçlendirme eğilimidir. Bunlar arasında namus anlayışlarını kadına hasrederek kadın cinselliğini kontrol etme, kadınları örtünmeye ve kocalarının psikolojik ve duygusal ihtiyaçlarını tatmin etmeye zorlama, onların sosyal düzene katılmalarını engelleme zikredilebilir (Lehmann 1998'den akt., Kirman, 2008: 280). Bunların ekonomik, etnik ve dini marjinallikleri onlarda olumlu bir kimlik geliştirme hususunda zayıf bir zemin teşkil etmektedir. Toplumda kendine ait bir kimlik ve bir yer bulamayanlar, toplumsal bütünden kopup marjinal ve radikal grupların içerisinde kendileri için bir yer arayarak bir kimlik oluşturma çabası içerisine girerler. (Erikson'dan akt. Kuşat, 2005: 50).

Castells, ağ toplumunda kimliği oluşturma'nın en önemli kaynağının "fundamentalizm" (Castells, 2006: 20) olduğunu söylemekte ve onu şöyle tanımlamaktadır:

"Kişisel davranışın ve toplumun kurumlarının, Tanrı'nın hukukundan kaynaklanan, Tanrı ile insanlık arasında aracılık eden belli bir otorite tarafından yorumlanan kurullarla tanımlanması çerçevesinde gerçekleşen kolektif kimlik inşası."

O, *Kimliğin Gücü* adlı eserinde, fundamentalizmin İslami ve Hıristiyan versiyonlarını şöyle ele almaktadır:

Yaklaşık bir milyar insanın kültürel kimliği ve siyasi kaderi için verilen mücadele, hızlı kentleşmeyle kalabalıklaşmış ve başarısız modernleşmeyle çözülmüş Müslüman kentlerin camilerinde, semtlerinde gerçekleşiyordu. İslami fundamentalizm, yeniden inşa edilen bir kimlik ve siyasi proje olarak son derece belirleyici bir sürecin merkezinde yer alıyor, dünyanın geleceğini de büyük ölçüde koşullandırıyor.

Ona göre, seçkin bazı akademisyenlerin görüşleri dışında İslam, tümüyle fundamentalist görülebilir. Çünkü İslam'a göre, toplumlar ve devlet kurumlarının karşı çıkılmaz olan dini ilkelerce örgütlenmesi gerekir (Castells, 2006: 22).

Çağdaş İslami kimliğin inşası, ulaşılamaz modernleşmeye (kapitalist ya da sosyalist olsun), küreselleşmenin kötücül sonuçlarına ve sömürgecilik sonrası milliyetçi projenin çöküşüne bir tepki olarak gelişti (Castells, 2006: 29). Zaten bir Müslüman için temel bağlılık noktası vatan (ülke) değil, *Ümmet*, yani Allah'a kulluklarında eşit olan inananlar cemaatidir. Bu evrensel kardeşlik, inananlar arasında bir ayrılık kaynağı olarak görülen ulus-devletin kurumlarının üstündedir (Castells, 2006: 23).

Ulus-devletlerin dinamiklerine, her ekonominin küresel eklemlenme biçimine bağlı olarak bütün Müslüman toplumlarda ve Müslüman olmayan toplumlardaki Müslüman azınlıklar arasında bir İslami fundamentalizm projesi doğdu. Geleneklere dönerek değil, yoksun bırakılmış kesimlerin ve küskün entelektüellerin dışlayıcı küresel düzene karşı küresel bir alternatif içinde anlamı yeniden inşa edebilecekleri, yeni, ilahi, komünal bir dünyanın yaratılması yönünde geleneksel malzemeler üzerinde çalışarak yeni bir kimlik inşa ediliyor (Castells, 2006: 31).

Hıristiyan Fundamentalizmine gelince, Hıristiyan fundamentalizmin yayılmasında değerler, inançlar ve siyasi duruşlar, demografik, mesleki ve yerleşimle ilgili özelliklerden

çok daha önemlidir(...) Fundamentalizm, sınıf çıkarlarının ya da bölgesel konumlanmanın bir akılcılaştırılması görünümünü vermemektedir. Daha ziyade, ahlakçı, Hıristiyan değerleri savunmak adına siyasi süreçte eylemde bulunmaktır. Tarihteki fundamentalizmlerin birçoğu gibi, geçmişin imgelerine dayanarak toplumsal ve kişisel kimlik inşa etmeyi, tahammül edilmez bugünleri aşmak için bu imgeleri ütopyacı bir geleceğe yöneltmeyi amaçlayan tepkisel bir harekettir. Ve onun tepkileri de, küreselleşme tehdidinde ve ataerkilliğin krizine karşıdır (Castells, 2006:39).

Maalouf da, modern toplumsal hayatta yaşanan sorunların, insanları, dini kimliklerine daha sıkı bağlanmaya ittiğini şu sözlerle ifade etmektedir:

Balkonun altında limuzinle doğmamış olan herkes, kurulu düzeni sarsma arzusu duyan herkes, yozlaşmaya, devlet zorbalığına, eşitsizliklere, işsizliğe, gelecek endişesine isyan eden herkes, çok çabuk değişen bir dünyadaki yerinin neresi olduğunu bulmakta zorlanan herkes İslamcı hareketin etkisine kapılıyor. Orada hem kimlik ihtiyaçlarını, bir gruba dahil olma ihtiyaçlarını, maneviyata olan ihtiyaçlarını, fazlasıyla karmaşık gerçekliklerin basit biçimde açıklanmasına olan ihtiyaçlarını, hem de eylem ve başkaldırı ihtiyaçlarını gideriyorlar...(Maalouf, 2006: 77).

2. KİMLİĞİN KORUNMASINDA DİNİN ROLÜ

Din, kimliğin oluşmasında etken bir faktör olduğu gibi, onun korunmasında da hayati öneme sahip bir faktördür. Kimliğin korunmasından kastımız, "bireyin sahip olduğu sağlıklı kimliği sürdürebilmesi, kimlik bunalımı, kimlik karmaşası ya da kimlik krizi gibi sorunlardan uzak kalabilmesidir. Çünkü, din, kararlı ve sağlam bir insan kişiliği oluşturarak toplumsal ilişkilerin de kişilikli ve bütünlüklü olarak gerçekleşmesinde işlevsel olmaktadır. Din, bu işleviyle, insanın kimlik bunalımına düşmesini de engelleyici güçtedir. Din, hem bireyin benliğinin oluşmasında, iç dünyasında barışık olmasında, hem de bireyin topluma adaptasyonunda, toplumla, sosyal norm, değer ve inançlarla sağlıklı ilişkide bulunmasında yardımcı olur, bu doğrultuda hizmet görür, görev yapar. (Okumuş, 2003: 77).

Din, insan toplumuna gündelik dünyayı aşan bir referans noktası kazandırır. Din, ayrıca bireyler ve gruplar için hayata bir anlam verme duygusu sağlar; böylece insanlar, sosyal hayatta karşılaştıkları olay veya durumlar için de bir tür destek, avuntu ve barış elde ederler. Dinin izahı veya haklılaştırımıyla toplum içinde her aktör veya üye, kendi

konumunu, statüsünü anlamlandırabildiği gibi, karşılaştığı olayları, içinde bulunduğu acılı veya sevinçli durumları da kendi zihninde bir yere yerleştirebilir. Fakir olan fakirliğini, zengin olan zenginliğini, hasta olan hastalığını vb. dinsel izahlarla izah eder ve böylece zihnen rahat olabildiği gibi toplumsal ilişkilerinde de rahat olur. (Okumuş, 2003: 80).

Dinin, kimliğin korunmasını nasıl sağladığı konusunu, dinin, bu sorunlarla ilişkisini ele alarak inceleyeceğiz.

Kimlik karmaşası ve kimlik krizi yakın kavramlar olmakla birlikte, tamamen aynı olmadıkları için (Kula, 2001:45), her iki kavramın dinle olan ilişkisini ayrı başlıklarla ele aldık.

2.1. Kimlik Karmaşası ve Din

Kimlik, çocuklukta çevredeki kişilerden kazanılan özelliklerin bütünleşerek benliğe yerleşmesiyle oluşur. Kimlik duygusu ise bu bütünleşmenin yaşanması ve buna bağlı güven duygusudur. Kimlik duygusu sağlam bir bireyin ben neyim, kimim soruları karşısında duraksamadan vereceği cevapları vardır. Bunun rahatlıkla yapılabilmesi için kişinin kendi bireysel benliğine yerleşmiş olan sürekli ve aynılık duygusuna gereksinim vardır. Kimlik duygusu oluşmamış kişilerin yaşamla ilgili seçimleri amaçları sağlıklı seyredecektir. Sonuçta ortaya çıkan durum ise kimlik karmaşası olacaktır. (Hakan, 1995: 147).

Kimlik karmaşasının bir diğer sebebi de aşağılık kompleksidir. Kimliğinden dolayı aşağılık kompleksine kapılan insan, toplumsal olarak kabul gören kişileri taklit etmeye başlar. Bunun sonucunda da kimlik karmaşası ortaya çıkar. (Onat, 2009: 3).

Kim ve ne olduğunun farkında olmayanlar (kimlik karmaşası yaşayanlar), başkalarının onlara biçtiği kimliğe bürünmek ve bir aşağılık kompleksi içerisinde onların kendileri ile ilgili ne düşündüklerini dikkate almak zorunda kalırlar. Kendisi olamayan, kendisini daha sık aldatır. Özgüveni olmaz, daima çevresindeki akıntılara ilgi duyar.

Ergenlik dönemindeki kendini arayıp bulma ve kanıtlama bunalımı ve karmaşası bazı gençlerde ruh sağlığının bozulmasına kadar varabilir. Bir kimse olmayı beceremeyen genç dürtüseldir, ani tepkiler ve çıkışlar gösterir. Sinirli, saldırgan, dengesiz tutumları nedeniyle ailesi ile çatışır. Çoğu zaman uyumsuz, kuşkucu ve

alingandır. Ruhsal çökkünlük, aşırı taşkınlık ve sosyal uyumda sorunlar yaşarlar. Özellikle, borderline (sınırdaki kişilik) bozukluğunda "bireyin kimlik duygusunda, ilişkilerinde, duygulanımında yaygın ve süregelen dengesizlik belirgindir. Bu kişiler cinsel, mesleki ve toplumsal kimliklerinde derin güvensizlik, dengesizlik gösterirler. Sağlam bir kimlik duygusu (sense of identity) gelişmemiştir. Çabucak düş kırıklığında uğrarlar, bunaltı, çökkünlük belirtileri gösterirler. Zaman zaman antisosyal atak davranışlar, psikoaktif maddelere yönelme, hızlı yaşam çabaları, kendilerine zarar verme eğilimleri" görülür. (Öztürk'ten akt. Kuşat, 2003: 50)

Kimlik karmaşasından korunma hususunda, dinin bireye ne gibi katkıları olabilir?

Din, getirdiği Tanrı tasavvuru, insan ve evren tasarımı ve insana önerdiği değerler ile, kimlik oluşumunu doğrudan etkilemektedir. Daha önce de dikkat çekmeye çalıştığımız gibi, bütünüyle dinden bağımsız olarak bireysel ve toplumsal kimlikten söz etmek mümkün değildir. Esas itibarıyla insan hayatına anlam kazandırmak için var olan din, insanlara insanca yaşayabilmenin temel ortak paydasını kazandırır. İnsanoğlunun içine sürüklendiği küresel kimlik krizinden çıkış, "anlam"ı ve "anlam arayışı"nı yeniden merkeze almakla mümkün olabilecektir diye düşünüyoruz. Bir başka ifadeyle, kimlikler, "öteki" üzerinden değil, anlam üzerinden ve fitrata uygun olarak oluşursa, bireysel ve toplumsal mutluluğu beraberinde getirebilir. Bunun için de, dinin evrensel anlam kodlarının yeniden çözülmesi ve hayata taşınması gerekmektedir. (Onat, 2009: 8).

Onat, sağlıklı din anlayışının, bireyin kimlik bütünlüğüne olumlu katkısı olduğunu belirtmekle birlikte, sağlıklı, sorunlu din anlayışının da sorunlu kimliklerin oluşmasına sebep olduğunu ifade etmektedir (Onat, 2009: 8).

Demek ki, olgunlaşmış, sağlıklı bir dini inanç, bireylerin kimlik karmaşasından korunmasına yardımcı olmakta, sağlıklı dini inançlar ise, bireyleri, kimlikle karmaşası yaşamaktan korumadığı gibi, daha da kimlik bunalımına sokabilmektedir.

2.2. Kimlik Krizi ve Din

Kimlik krizi denilen durum, kişisel aynılık ve tarihsel süreklilik duygusunun yitimi, toplum tarafından kişiden beklenen rolü kabullenememe veya yerine getirememeye durumudur. Bunun sonucu ise, sosyal yalıtım ve geriye çekilme, aşırılıklar, isyankârlık veya her şeyi reddetme gibi tutumlardır. (Hakan, 1995: 147).

'Nasıl ki su, amino asitler, kalsiyum gibi mineraller insan bedeni için bir ihtiyaçtır ve bu ihtiyacın giderilmemesi birtakım bedensel hastalıklara neden oluyorsa, ihtiyaçlar hiyerarşisinin üst kısımlarında yer alan güvenlik, kendini bir gruba ait hissetme, kimlik, sevgi ve yakın ilgi, saygı ve prestij gibi ihtiyaçların giderilmemesi de birtakım nevrotik rahatsızlıklara neden olmaktadır'. (Maslow'dan akt. Kuşat, 2003: 50).

Bilhassa ergenlik döneminde ortaya çıkan bu ihtiyaç, artık bireyi bir topluma bağlılığın yanında o toplumun seçkin bir üyesi de olmaya güdüler. Bu isteği yerine getirilmiş kişiler artık belirli bir duygusal doyuma ulaşmış, kim olduklarının ve ne olduklarının bilincine varmış kişiler olarak içinde yaşadıkları toplumun kalkınması için bir güdülenme içerisine girerler ve ne mutlu ki bu toplumda yaşıyorum bilincine varırlar. Bu ihtiyacın giderilmesi öz saygının dolayısıyla da içsel çelişki ve çatışmaların yok olduğu bir seviyedir. Bu seviyeye ulaşmış olan bir kimse artık iç huzura erişmiştir. İç huzura erişenler ancak toplumla daha barışık bir şekilde yaşayabilirler. Bir psikologun, "Fertler kendi nefisleriyle iç harbi halinde bulundukça, sürekli içtimai barış hiçbir zaman elde edilemez." (Liebman, 1952: 1) sözünden de anlaşılmalıdır ki toplumsal barışın sağlanabilmesi ancak her bireyin kendi iç barışını sağlamasını gerektirmektedir. Bunun da koşulu, her bireyin birtakım ihtiyaçlarının giderilmesiyle mümkündür. Bu ihtiyaçlarını karşılayamayanlarda aşağılık duygusu, zayıflık ve yardımsız kalma, bir şey yapıp başarabilme istek ve arzusunun kaybolmasına ve birtakım nevrotik rahatsızlıkların ortaya çıkmasına ve neticede ise içinde yaşadıkları toplumundan uzaklaşmalarına neden olur ve içinde yaşadıkları toplumun bir üyesi olmaktan o kadar da mutlu olmazlar. 'Toplumundan kopmuş, dışlanmış, kökenini kaybetmiş kimlik duygusundan yoksun olanlar radikal oluşumlara ilgi duyar bir duygusal durum içerisine girerler'. (Kuşat, 2003, 52).

Anadolu kültüründe "kimlikli ve kişilikli bir insan" ifadesi çok yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Bu ifade, 'kendini ve kim olduğunu bilen ve çevresine uyumlu ve toplumsal değerlere saygılı birey' anlamında kullanılmaktadır. Bugün büyük şehirlerde uyuşturucu, hırsızlık, dolandırıcılık ve kapkaç gibi kirli işlerle uğraşanların daha çok kimlik krizi içerisinde olan ve olumlu bir kimlik bilincinden yoksun gençler arasından çıktığı görülmektedir. Alkol, sigara, madde bağımlılığı gibi alışkanlıklara kolayca yönelir. Böylece yalancı bir güven duygusu oluşur. Üstün ve başarılı görünme arzusunu, kıskançlığını, kuşkuculuğunu bir süre uyuşturucu ile avutmaya çalışır. Grup baskısını üzerinde çok hisseder. Aidiyet duygusu ile toplumsal değerleri hiçe sayabilir (Kuşat, 2003: 50-51)

Onat, dünyada küresel ölçekte kimlik krizi yaşandığına, krizin en önemli sebebinin de Batı'nın diğerlerinin kimliğini belirlemeye çalışması olduğuna dikkati çekmekte, söz konusu krizin aşılması için ise, bireylerin ve milletlerin kendi değerlerini ve özellikle de dinlerini sağlıklı bir şekilde anlayıp, kimliklerini bu değerlerle barışık bir şekilde inşa etmeleri gerektiğine işaret etmektedir:

Dünyada olup bitenler dikkatle okunduğunda, kimlik krizinin küresel ölçekte yaygın ve etkin olduğunu fark etmemek elde değildir. Bu durum, bir şeylerin küresel ölçekte ters gittiğinin kanıtı olmalıdır. Demek ki, insanlığın yeni bir insan, yeni bir bilim-teknoloji, yeni bir tabiat, yeni bir evren ve yeni bir metafizik anlayışına ihtiyacı vardır. İnsanlığın geleceği, kimlik algısına temel teşkil edecek, insanca yaşayabilmenin temel ortak paydasının ortaya çıkmasını sağlayacak yeni bir perspektife, hatta insanın anlam arayışına cevap olabilecek, insan fitratına ve eşyanın tabiatına uygun yeni bir genel paradigmaya bağlıdır. Bilim ve teknolojinin ürettiği gücün kontrol edilmesi ve insanın hırsının ve açgözlülüğünün dizginlenmesi gerekmektedir. Nasıl küresel şiddet ve terörün ilacı, evrensel ölçekte bir "yüksek güven kültürünün yaratılmasından geçiyorsa, aynı şekilde küresel kimlik krizinin üstesinden gelinmesi de, "insan olmanın başlı başına bir değer" olduğunu insana hatırlatacak bir "yüksek anlam bilinci"nin yaratılmasından geçmektedir. Her insanın "biricik" ve "özgün" bir varlık olduğu anlaşılmadan, sağlıklı bir kimlik bilincinin gelişmesi pek mümkün olmayacaktır (Onat, 2009: 14).

Onat'ın kimlik krizinin giderilmesi noktasında bahsettiği, "yüksek güven kültürü", "yüksek anlam bilinci" gibi değerleri kazandırabilecek en uygun faktörün "din" olduğunu söylemek, herhalde yanlış olmaz. Nitekim o da, kimlik krizinin çözülmesi noktasında dini adres göstermektedir:

Aslında, küresel ölçekli insanlığın geleceği tehdit eden sorunların çözümü için de dinden yardım almaktan başka çare yoktur. Dinin insan fitratındaki güzellikleri harekete geçiren sağlıklı etki gücü yok olduğu zaman, onun yerini hurafelerin, batıl inançların ve birtakım ön yargıların alıyor olmasıdır. Dinden uzaklaşıldığı zaman, irrasyonel eğilimler tetiklenmiş olmaktadır. Ayrıca, insanoğlunun sahip olduğu "güç"ü yerinde ve etkin kullanabilmesi için de, yine dinin desteğine ihtiyaç vardır. (Onat, 2009: 8)

Din, hiçbir zaman, bireysel ve toplumsal kimliğin oluşumunda tek aidiyet ögesi olamaz; ancak, bugün geline nokta, küresel kimlik krizinden çıkabilmek için, dinin

desteğine her zamankinden daha fazla ihtiyaç olduğunu söylemek mümkündür. Bir başka ifadeyle, din, birey ve toplum planında sağlıklı bir kimlik inşasına ciddi olarak katkı sağlayabilir. Bu katkının daha çok anlam boyutunda olması gerektiği unutulmamalıdır (Onat, 2009: 14).

SONUÇ

Kimlik, bireyin sahip olduğu, onu diğerlerinden ayıran, ırk, renk, cinsiyet, din, dil, meslek vb. özelliklerdir. Kimlik yalnızca olgusal düzlemde kalmaz, bireyin bilincine ve duygularına da sirayet eder. Bu sebeple ki, kimlikler birey için anlam kaynaklarıdır.

Bireyin hayatına anlam katan kimlik, öğeleri birbirinden bağımsız bir "yamalı bohça" değildir. Onun özellikleri birbiriyle uyum ve ahenk içindedir. Kimlik özelliklerinden bir tanesi değişse, bireyin duygu dünyası ve kendini algılaması değişeceğinden, diğer kimlik öğeleri de bu değişimden etkilenecektir.

Kimliklerin oluşumu sosyal-kültürel çevre tarafından gerçekleştirilmektedir. Dolayısıyla doğuştan gelenler de dâhil bütün kimlikler özsel değil, kurgusaldırlar.

Kimlik olgusunun, insanlığın başlangıcından beri var olduğu söylenebilir. Ancak modern ve postmodern zamanlarda bu olguya yüklenen anlam, modern öncesi zamanlara göre bazı farklılıklar taşımaktadır. Modern zamanlarda, klan, kabile gibi toplulukların belirlediği soya dayalı kimliklerin önemi azalırken, bireysel etkinliklerle kazanılan kimliklerin önemi artmıştır. Postmodern zamanlarda ise, onun yapısına uygun olarak, görelî, geçici ve yüzeysel kimlikler türemeye başlamıştır.

İster geleneksel, ister modern, ister postmodern olsun, bütün zamanlarda din bireyin kimlik öğelerinden biri olmayı başarmıştır. Kimlik öğelerinden birisi olan din, kimliğin oluşumunda önemli bir yer tutmaktadır. Bireyler genellikle ailelerinden öğrendikleri dini değiştirmeyi düşünmezler. Din, birçok birey için "verili bir kimlik"tir. Verili kimlik, "etiket" düzeyinde, bireyin "düşük ben katılımı" gösterdiği, "dış kaynaklı" bir kimliktir.

Bireyler çoğunlukla sahip oldukları dini kimlikle yaşasalar da, az da olsa dinini, dolayısıyla dini kimliğini değiştiren kişiler de mevcuttur. Bu kişilerin kimliği, "iç kaynaklı"dır ve bu kişiler, dinlerine "yüksek ben katılımı" gösterirler.

Diğer dönemlerden farklı olarak postmodern zamanlarda, dünya genelinde, dini fundamentalizmler yaygınlaşmaktadır. Dini fundamentalizmler yine çağın yapısına uygun olarak, bireylere, hazır, yüzeysel ve kırılğan kimlikler sunmaktadır. Böyle olsa bile, postmodern çağda bireylerin kimlik ihtiyacındaki artışa paralel olarak fundamental dini kimliklerde de artışlar görülmektedir. Toplumsal hayatta eşitsizlik, adaletsizlik ve mahrumiyet yaşayan insanlar fundamental hareketlerin etkisine kapılabilmektedir.

Din, kimliğin oluşumunda önemli bir yere sahip olduğu gibi, korunmasında da önemli bir yere sahiptir. Dinin kimliğin korunmasındaki etkisi genellikle olumludur. Din, bireye

anlam dünyası ve değerler hiyerarşisi ile, bireye toplum eğilimlerinden farklı bir "referans noktası" sunmaktadır. Doğru anlaşıldığında din, bireyi, kimlik bunalımına, kimlik karmaşasına ve kimlik krizine düşmekten korumaktadır.

KAYNAKÇA

- Allport, Gordon W. (2004), *Birey ve Dini*, Çev. Bilal Sambur, Elis Yayınları, Ankara.
- Aslantürk, Zeki (1999), *Araştırma metod ve teknikleri*, MÜİFV Yayınları, İstanbul.
- Aşkın, Muhittin (2007), *"Kimlik ve Giydirilmiş Kimlikler"*, (Atatürk Üniversitesi) Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 10, Sayı: 2, 213-220
- Aydın, Mehmet S. (2007), *Din Felsefesi*, İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, İzmir.
- Aydın, Suavi (1999), *Kimlik Sorunu Ulusallık ve Türk Kimliği*, Öteki Matbaası, 2.Basım.
- Balibar, Etienne. (1993), Wallerstein Immanuel., *İrk, Ulus, Sınıf*, Çev. Nazlı Ökten, Metis Yayınları, İstanbul.
- Bauman, Zygmunt (1999), *Küreselleşme (Toplumsal Sonuçları)*, Çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı yayınları, İstanbul.
- Bayart, Jean-François (1999), *Kimlik Yanılsaması*, Çev. Mehmet Moralı, Metis Yayınları, İstanbul.
- Beit-Hallahmi, Menjamin (1989), *Psikoloji Din Sanat Kimlik*, Çev. Hasan Kayıklık.
İngilizce basımı: London and Toronto, Associated University Press, Lewisburg
Bucknell university Press.
- Berger, Peter L., Berger, Brigitte, Kellner, Hansfried (1985), *Modernleşme ve Bilinç*, Çev. Cevdet Cerit, Pınar Yayınları, İstanbul.
- Berger, Peter L. (2005), *Kutsal Şemsiye*, Çev. Ali Coşkun, Rağbet Yayınları, İstanbul.
- Bergson, Henri, (2004), *Ahlakın ve Dinin İki Kaynağı*, Çev., M. Yakupoğlu, Doğu Batı Yayınları, Ankara.
- Bilgin, Nuri (2007), *Kimlik İnşası*, Aşina Kitaplar, İzmir.
- Bilgin, Nuri (1999), *Evrenselcilik-Farkçılık Geriliminde Kollektif Kimlik*, Sistem Yayıncılık, İstanbul.
- Birkök, Mehmet Cüneyt (1994), *Bilgi Sosyolojisi Işığında Kimlik Sorunu*, İstanbul,
(Yayımlanmamış doktora tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.)
- Bostancı, Naci (2003), *"Etnisite, Modernizm ve Milliyetçilik"*, Türkiye Günlüğü, Sayı:75,
5-33.
- Castells, Manüel (2006), *Kimliğin Gücü*, Çev. Ebru KILIÇ, İstanbul.

- Connolly, William (1995), *Kimlik ve Farklılık*, Çev: Ferma Lekesizalın, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Giddens, Anthony (2004), *Modernliğin Sonuçları*, Çev. Ersin Kuşdil, 3.basım, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Günay, Ünver (2005), *Din Sosyolojisi*, İnsan yayınları, İstanbul, 6.Baskı.
- Gürsoy Şahin - Çapcıoğlu İhsan (2007), *Küreselleşme, Ulus-Devlet ve Din*, Platin Yayınları, Ankara, 329-358.
- Gürsoy Şahin (2006), *Türkiye Abdalları*, Platin Yayınları, Ankara.
- Güvenç, Bozkurt (2008), *Türk Kimliği*, Boyut Matbaacılık, İstanbul.
- Habermas, Jürgen (2005), *"Öteki" Olmak, "Öteki"yle Yaşamak*, Siyaset Kuramı Yazıları, (Çev. İlknur Aka), İstanbul.
- Hakan, Mehmet (1995), *Kimlik nedir?*, Türkiye Günlüğü, say. 33, Mart-Nisan, 146-149.
- Hardt, M.- Negri, A. (2001), *İmparatorluk*, Çev. Abdullah Yılmaz, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.
- Hökelekli, Hayati (2008), *Din Psikolojisi*, TDV Yayınları, Ankara.
- Kaya, Yaşar (2007), *"Kimlikler Yeniden Dağıtılırken: Millî Kimlikler"*, Kürenin Halleri, (Ed. Yaşar Kaya) , Doğu Kütüphanesi Yayınları.
- Kayan, Ramazan (2007), *Vahyin Gölgesinde Kimlik İnşası*, Çıra Yayınları, İstanbul.
- Kellner, Douglas-Best, Steven (1998), *Postmodern Teori*, Eleştirel Soruşturmalar, (Çev. M. Küçük), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Karakaş, Mehmet (2006), *Küreselleşme ve Türk Kimliği*, Elips Kitap Yayınları, Ankara.
- Karakaş, Mehmet, (2003), "Küreselleşme-Yerelleşme Gerilimi ve Ulusal Kimlik Sorunu", Polis Bilimleri Dergisi, Cilt 5, Sayı 1-2, s.1-16.
- Kesal, Ercan, *Kişilik Kavramı, 0-6 Yaş Grubu Çocuklarda Kişiliğin Gelişimi ve Sorunları*, www.ercankesal.com, İstanbul Ticaret Üniversitesi Uygulamalı Psikoloji, 19.05.2010 tarihinde indirilmiştir.
- Kılıçbay, Mehmet Ali (1995), *Kimlik: Bir Tasnif Sorunu*, Türkiye Günlüğü, say. 33, Mart-Nisan, 142-145.

- Kızılc¸elik, Sezgin (1996), *Postmodernizm Dedikleri*, Saray Medikal Yayıncılık, İzmir.
- Kızmaz, Zahir (2006), *Modernlik-Postmodernlik Sürecinde Kimlik ve Din*, Demokrasi Platformu, Ankara, Yıl:2/Sayı:5/Kış, 35-55.
- Kirman, Mehmet Ali (2008), *Sekülerleşme Perspektifinden Dinî ve Seküler Fundamentalizmler*, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi (The Journal Of International Social Research), 275-295.
- Kirman, Mehmet Ali, *Din Değişirme: Dinî Özgürlük Modelleri Açısından Sosyolojik Bir Analiz*, BİDDER, Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 1, Sayı:1, 49-64. (06. 12. 2010 tarihinde scholar.google.com.tr adresinden indirilmiştir)
- Kösoğlu, Nevzat (1995), *Kültür/Kimlik Üzerine*, Türkiye Günlüğü, say. 33, Mart-Nisan, 41-47.
- Kula Naci (2001), *Kimlik ve Din; Ergenler Üzerine Bir Araştırma*, Ayışığı Kitapları, İstanbul 2001.
- Kuşat, Ali (2003), *Bir Değerler Sistemi Olarak "Kimlik" Duygusu ve Atatürk*, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Sayı : 15, 45-61
- Laclau Ernesto (2000), *Evrensellik, Kimlik ve Özgürleşme*, Çev.Ertuğrul Başer, Birikim Yayınları, İstanbul.
- Maalouf, Amin (2006), *Ölümcül Kimlikler*, Çev.Aysel Bora, YKY Yayınları, İstanbul, 24. Baskı.
- Okumuş, Ejder (2003), *Toplumsal Değişme ve Din*, İnsan Yayınları, İstanbul.
- Onat, Hasan, *Küreselleşme Sürecinde Kimlik, Din, ve Türkiye'nin Bazı Gerçekleri*, www.hasanonat.com adresinden 20.06.2009 tarihinde indirilmiştir.
- Onat, Hasan (2010), *Kimlik ve Kimlik-Teoloji İlişkisi*, www.hasanonat.net adresinden 18.12.2010 tarihinde indirilmiştir.
- Özyurt, Cevat (2005), *Küreselleşme Sürecinde Kimlik ve Farklılaşma*, Açılımkitap Yayınları, İstanbul.
- Sarıbay, Ali Yaşar (1998), *Siyaset, Demokrasi ve Kimlik*, Asa Kitabevi, Bursa.

- Sevimli, İbrahim (2000), *Kimliksiz Cemaatler*, Alan Yayıncılık, İstanbul.
- Sözen, Edibe (1999), *Demir Kafesten Plastiğe Kimliklerimiz*, Birey Yayınları, İstanbul.
- Sözen, Edibe (1995), Kimlik Kavramının Yeniden Tanımlanması, Türkiye Günlüğü, say. 33, Mart-Nisan, 111-115.
- Tatar, Taner (2008), *Kürede Dönen Siyaset*, Doğu Kütüphanesi Yayınları, İstanbul.
- Taylor, Charles (2005), "*Kimlik/Farklılık Sorununa Sahici Demokratik Çözüm Arayışı*", Çokkültürcülük Tanınma Politikası, (Çev. Levent Köker), (Hazırlayan: Amy Gutmann), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Top, Nuriye, *İhtida Hâdiselerinde Tasavvuf Kültürünün Rolü*, Bursa, 2007, (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi).
- Touraine Alain (2004) , *Modernliğin Eleştirisi*, Çev. Hülya Tufan, YKY Yayınları, İstanbul, 5.baskı.
- Touraine, Alain (2004), *Demokrasi Nedir?*, Çev. Olcay Kunal, YKY Yayınları, İstanbul, 4.Baskı.
- Touraine, Alain (2007), *Yeni Bir Paradigma*, Çev. Olcay Kunal, YKY Yayınları, İstanbul.
- Ünal, Süheyla (2007), "*Ötekinin Aynasındaki Yüzler*", Kürenin Halleri, (Ed. Yaşar Kaya), Doğu Kütüphanesi Yayınları, 12-17.
- Volkan, D. Vamık (2007), *Kimlik Adına Öldürmek*, Çev: Medine Banu Büyükkal, Evrest Yayınları, İstanbul.
- Yapıcı, Asım (2004), *Din, Kimlik ve Ön Yargı*, Karahan Kitabevi, Adana.
- Yeniçeri, Özcan (2005), *Küreselleşme Karşısında Milliyetçilik ve Kimlik*, Kültür Sanat Yayınları, İstanbul.
- Yıldız, Süleyman (2007), "*Kimlik Ve Ulusal Kimlik Kavramlarının Toplumsal Niteliği*", Millî Folklor, Yıl: 19, Sayı: 74, s. 9-16. (<http://www.millifolklor.com> adresinden 24.07.2009 tarihinde indirilmiştir).
- Zuckerman, Phil (2006), *Din Sosyolojisine Giriş*, çev. İhsan Çapcıoğlu-Halil Aydınalp, Birleşik Kitabevi, Ankara.

